

Kurmacayla Tarihyazımı Arasında Türkiye’de Mimarların Yaşam Anlatıları*

Selda Bancı **

Öz

Bu çalışma, mimarlığın geçmişle ilişkisinde biyografik anlatıların aracılığını tartışmayı amaçlamaktadır. Tarihyazımının eski ve köklü yazın türlerinden biri olan biyografi (yaşamöyküsü), mimarlık tarihyazımının geçmişi anlama ve yeniden kurma çabasında çokça başvurduğu üretken ve ilham verici yollardan biridir. Biyografi, otobiyografi, hatıra, nehir söyleşi, gezi notları olarak sınıflayabileceğimiz, mimar monografisi ve mimarın bütün eserleri (*oeuvre complete*) gibi yayın türlerinde izleri takip edilen, bir bireyi ve/ya yaşamöyküsünü merkezine alarak kurulan bu anlatılar, edebî yazınla tarihyazımı arasında gider gelir. Bir diğer deyişle bazı yaşamöyküleri edebiyat, bazıları ise tarih alanına aittir. Ne var ki yaşamöyküsel anlatı, tarihyazımının doğasında var olan ve mimarlığı tarihsel bir perspektifle analiz etmede sıklıkla karşımıza çıkan makro-tarih ve mikro-tarih, nesnellik ve öznellik, kurmaca ve olgusallık, geçmiş ve şimdi, birey ve toplum tartışmalarına doğrudan temas eder ve bunlardan doğan açılımlardan beslenir. Bu nedenle, tarihyazımı ve biyografinin uzun yıllara dayanan ilişkisine, benzerlikleri ve farklılıklarına dair antik çağdan günümüze uzanan tartışmalara rağmen biyografik anlatı, yöntem ve olanaklar çerçevesinde halen güncel bir tarihyazımı yöntemi olarak kullanılmaktadır. Son dönemde Türkiye’de, uluslararası ortamdaki gelişmelere paralel bir şekilde biyografi çalışmalarına duyulan ilginin arttığı gözlemleniyor. Biyografik anlatının popülerleşmesi, çeşitlenmesi ve yaygınlaşması mimarlık alanını da etkilemektedir. Bu, aynı zamanda bize mimarlık tarihyazımı ile biyografik anlatılar arasındaki çok katmanlı, karmaşık ilişkiyi (yeniden)

* Bu makale, 19-20 Aralık 2019 tarihlerinde ODTÜ Mimarlık Fakültesinde düzenlenen “Mekanlar / Zamanlar / İnsanlar: Kurgu ve Mimarlık Tarihi” temalı 11. ODTÜ Mimarlık Tarihi Lisansüstü Sempozyumunda sunduğum “Biyografik Anlatıların Mimarlık Tarihyazımındaki Rolü Üzerine Bir Değerlendirme” başlıklı bildiri temel alınarak geliştirilmiştir.

** Dr. Öğr. Üyesi, TOBB Ekonomi ve Teknoloji Üniversitesi, Mimarlık Bölümü, ORCID No: 0000-0002-2517-8337

düşünme fırsatı veriyor. Bu bağlamda amacım, yaşamöyküsel anlatıların mimarlık tarihyazımındaki rolünü mimarların otobiyografileri aracılığıyla incelemektir. Burada bireyin kendi öyküsünü kurduğu anlatıların tarihyazımına getirdiği (yeni) açılımlar ile yönetime dair sorunların tahlili çalışmanın merkezinde yer alıyor. Çalışma, tarih(yazımı) ve biyografi arasındaki ilişkiyi ele alan mevcut yazının ve ortaya koyduğu kuramsal çerçevelerin analizine dayanarak mimarlık tarihyazımı için bir altlık ve mimarlık alanındaki (oto)biyografi çalışmaları için bir temel oluşturmayı deniyor.

Anahtar Kelimeler: Biyografik Anlatı, Mimarlık Tarihyazımı, Otobiyografi, Mimarların Yaşam Anlatısı

Between Fiction and History Biographical Narratives of Architects in Turkey

Selda Bancı

Abstract

This study aims to discuss the mediation of the biographical narratives in the relation of architecture to the past. As one of the old and deep-rooted literary genres, biography (life story) is one of the productive ways in the writing of history that has been also widely used in architectural historiography to understand and reconstruct the past. By focusing on an individual, these narratives which can be classified as biography, autobiography, memoirs and travel notes, and whose traces are followed in publications types like architects' monographs and complete works (*œuvre complète*) alternate between literature and historiography. In other words, some life stories belong to literature and some to history. Yet, the biographical narrative concerns the dichotomy of fiction/reality, micro/macro history, subjectivity/objectivity, individual/society and past/present in the writing of history. While analyzing architecture from a historical perspective, we frequently encounter some of these dichotomies that also foster the biographical narrative. There have been discussions about the long-standing relationship between biography and the writing of history, and their differences and similarities from antiquity to the present; however, the biographical narrative is still used as a historical method. It seems that the widespread interest in biographical inquiry has emerged lately in Turkey in parallel with recent developments in the international environment. The growth and the increase in the popularity of life stories also affect the field of architecture. This also provides us an opportunity to (re)consider the multi-layered, complex relationship between architectural historiography and biographical narratives. In this context, my intention here is to examine the role of the biographical narratives in architectural historiography through architects' autobiography. Here, the analysis of the problems related to method, and the expansions brought by the narratives to the historiography in which the individual established his/her own story, are at the center of the study. Based on the analysis of the current literature on the relationship between histor(iography) and biography and the theoretical frameworks they offer, the study attempts to provide a basis for architectural historiography and (auto) biographical research in architecture.

Keywords: Biographical Narratives, Architectural Historiography, Autobiography, Biographical Narratives of Architects

I. Giriş

Mimarla gerçekleştirdiği bir dizi eylem ya da pratik arasında kurulan ilişki mimarlıkta müellifliği tanımlar. Birey ile üretimi arasında kurulan bu ilişkide mimarın adı en temel biyografik metin olarak ön plana çıkar.¹ Eserin ya da yapının mimarını bilmekle bilmemek arasında fark vardır. Bir yapının mimarını biliyor olmak, onunla ilgili önemli bir bilgi, bir bağlam sunmaktadır.² Ne var ki bireyi kalabalık içinde tanıtmak için sadece ismini bilmek yetersiz olabilir. Ancak “Dil yetisi, ... bu güçlüğü aşarak bireyi yaşatabilir: Bunun için de bir öykü yapısında düzenlenmesi, başka hiçbirine benzemeyen bir yaşamı anlatması, yaşam öyküsüne dönüşmesi gerekir.”³ Bireyi, onu farklı kılan özellikleriyle tanıtmakla birlikte, mimaride yaşam öyküleri özne ile üretimi arasında temsiliyete ve neden-sonuç ilişkisine dayanan bağı ulaşılır, erişilir ve görünür kılmayı dener. Bu gelenek, sanat tarihinden ödünç alınmıştır ve sanatçı ile eseri arasında yakın bir ilişkinin varlığına dayanır. Mimari pratiğin ve mimarlık olgusunun kapsamlı, uzun ve karmaşık süreçlerine rağmen arkaik mimar imajının hâlâ geçerli olduğunu ve mimarın profesyonel kimliğini tanımlamak için de kullanıldığını gösterir.⁴ Mimari üretimi anlamada başvuru olan, yöntemeye dayalı bu ele alış, bir şekilde mimar özneye yaklaşmaya çalışır. Mimari pratiği analiz etmek için mimarın yaşam öyküsüne ve kimliğine bakar. Tarihsel analizde, yapıyı odak noktası olarak aldığımızda, çevresinde beliren halkalar gibi birçok halka bu kez mimarın etrafında ortaya çıkar: Mimar öznenin yaşamı, ait olduğu değerler sistemi, sosyo-politik, ekonomik ortam, yaşam çevresi, yetiştirdiği

1 Laurie Schneider Adams, “Biography and Autobiography”, *The Methodologies of Art: An Introduction*, US: Westview Press, 1996, s. 101-18.

2 Dana Arnold, bir yapıyı mimarının yaşamı aracılığıyla keşfetmenin cazibesinden söz ederken, mimarı olmayan/mimarı bilinmeyen yapıların tarihin dışına itildiğini söyler. Bkz. Dana Arnold, *Reading Architectural History*, London and New York: Routledge, 2002.

3 Tzvetan Todorov, “Resimde Bireyin Gösterimi”, *Sanatta Bireyin Doğuşu*, Korkut Erdur (ed.), çev. E. Özdoğan, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2014, s. 11.

4 Olağanüstü yeteneklere sahip yarı-tanrısal, yoktan var eden, yaratan, düşünce ve ilham dolu, üretken yalnız mimar imajı mimarın, mimarlık mesleğinin ve mimaride müellifliğin değişen doğasını analiz eden çalışmalarda karşımıza çıkıyor. Örneğin Spiro Kostof, antik çağda mimarı tasvir ederken mesleğin efsanevi kahramanlarından beri öğrenmenin ve yaratıcılık/buluş yeteneğinin (*the gift of invention*) bilginin iki niteliğini oluşturduğundan bahseder. Bkz. Spiro Kostof (ed.), *The Architect: Chapters in the History of the Profession*, New York, Oxford: Oxford University Press, 1977. Tim Anstey ise mimaride eser sahipliğine odaklanan araştırmalarında, geç ortaçağ kuramında yer alan, tanrısal bilgelikten ilham alan yarı tanrı yarı insan *personæ mixtæ* rolünün, yüksek hakikatleri yansıtan eserlerin yaratıcısı olarak sanatçılar kadar mimarları betimlemede de model olarak kullanıldığını işaret eder. Bkz. Tim Anstey, “Authority and Authorship in L. B. Alberti’s *De re aedificatoria*”, *Nordisk arkitekturforskning*, sy. 4, 2003, s. 19-25; Tim Anstey, Katja Grillner, ve Rolf Hughes (eds.), *Architecture and Authorship*, UK: Black Dog Publishing, 2007.

coğrafya ve tarihsel dönem, üretimleri ve diğer unsurlar mimari eseri okumak, anlamak ve bağlama oturtmak isteyen araştırmacılara ipuçları sağlar, yol gösterir.

Yaşam öyküsel anlatılar aynı zamanda mimar bireyin, geçmişleriyle ilişki kurmasına aracılık eder. Anılar, “... kendiliğın içeriğini oluşturur; bizi sosyo-tarihsel zamanda ve sosyal gruplarımız içinde konumlandırır ve benliği tanımlarlar.”⁵ Geçmiş, kişisel, kolektif ve kültürel bir koleksiyondur; bu nedenle kimliğimiz geçmişimiz aracılığıyla gerçekleşir, geçmişimizin etrafında örülür.⁶ Mimarlar yaşam öyküleri yoluyla kimliklerini inşa eder ve yeniden-inşa eder, kendilerini bir anlatı içerisine yerleştirir, üretimlerini kavramsallaştırır, kendilerini tarihselleştirirler. Zira modern toplumlarda yaşayan bireyler için kimlik, tamamlanmış bir hikâye olarak ortamı, karakterleri, olay örgüsü ve temalarıyla bir bütündür.⁷

Bireyi anlamaya çalışırken, onun yaşamını “bütünlük halinde tüm toplumun ulaşabileceği” bir bilgi haline getiren yaşam öyküsel anlatılar⁸ çok yönlü açılımları nedeniyle yirminci yüzyılın son çeyreğinden itibaren artan bir şekilde ilgi görmeye başladı. Kültürel alanda ve yazında etkisi gözlenen biyografik dönüşün (*biographical turn*) mimarlık alanına da yansımaları oldu. Biyografi, otobiyografi, hatıra, nehir söyleşi, gezi notları gibi doğrudan bireyi ve/veya yaşam öyküsünü merkeze alarak kurulan anlatılar söz konusuysen mimarlık alanında monografik kitap ve sergiler ile mimarın bütün eserleri (*œuvre complète*) ve benzeri yayın türlerini de biyografik anlatılara dahil edebiliriz. Aslında yaşam anlatısının anlam alanı geniştir. Onu bir yayın türü olarak değil de yaklaşımlar bütünü olarak ele aldığımızda pek çok yerde etkisini ve izlerini görebiliriz. Derin ve kapsamlı bilgi üretmeyi deneyen, uzun soluklu, akademik çalışma ve araştırmalara ek olarak özellikle uluslararası kültürel alanda yerini alan, çocuklar ve yetişkinler için illüstrasyonlarla desteklenerek hazırlanan, okuru mimarla ve mimarlığıyla buluşturan popüler çizgi-kitap serileri, dergi ve gazete gibi genel okura hitap eden medyada yer bulan çizgi-biyografiler ile belgesel ve filmler yaşam anlatılarının çeşitliliğini ve güncel medya kullanımını örnekliyor.⁹

5 Helen L. Williams ve Martin A. Conway, “Otobiyografik Anı Ağları”, *Zihinde ve Kültürde Bellek*, 2. Basım 2021, Pascal Boyer ve James V. Wertsch (eds.), çev. Yonca Aşçı Dalar, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2015, s. 43.

6 Dana Arnold ve Joanna Sofaer, “Introduction: Biographies and Space”, *Biographies and Space: Placing the Subject in Art and Architecture*, Dana Arnold ve Joanna Sofaer (eds.), London and New York: Routledge, 2008, s. 1-5.

7 Dan P. McAdams, “The Psychology of Life Stories”, *Review of General Psychology* 5, sy. 2, 2001, s. 100-122, <https://doi.org/10.1037/1089-2680.5.2.100>.

8 İlhan Tekeli, “Bireyin Yaşamı Nasıl Tarih Oluyor”, ts., <https://www.academia.edu/28692224>.

9 Frank Lloyd Wright ve Mies van der Rohe’nin yaşam öykülerine odaklanan grafik çizgi romanlar ve *House of Tomorrow* (Peter Livolsi, 2018) gibi filmleri anabiliriz. Bkz. Agustín Ferrer Casas, *Mies*, Grafito Editorial, 2019; Patricia Geis, *Frank Lloyd Wright: Meet the Architect*, Princeton Architectural Press, 2019; Ian Volner, *This is Frank Lloyd Wright (Artists’ Monographs)*, Laurence King Publishing, 2016. Le Corbusier’nin 50. ölüm yıldönümü

Türkiye’de mimarlık alanında, mimar özneye verilen önem ve mimarlığı yaşam anlatıları aracılığıyla ele almak çağdaş birçok projede izleniyor. Araştırmacıların erişimine açık, mimarlar ve mimarlıkla ilgili malzeme ve doküman sunan arşivlerin kurulması, biyografik yaklaşımla geliştirilen çalışmalara önemli bir katkı sağlıyor.¹⁰ Mimarı ve mimarlığını odağa alarak üretilen bilgi, sergiler, paneller ve konuşmalar aracılığıyla geniş kitlelerle paylaşılırken, mimarın hayatını, anılarını ve deneyimlerini içeren biyografiler, otobiyografiler, monografiler, nehir söyleşileri gibi çeşitli yayın türleriyle biriktirilen bilgi kalıcı hale getiriliyor. TMMOB Mimarlar Odası’nın 2006’da başlattığı, biyografik/monografik eksene yerleşen uzun soluklu bir proje olan “Anma Programı”, mimar özneler hakkında derin ve kapsamlı bilgi üretimiyle benzer çalışmalara öncülük etmiş, gelecek araştırmalar için örnek teşkil etmiştir. Program, mimarlığın pek çok alanında nitelikli üretimleriyle mimarlık kültürünün gelişmesini sağlayan Türkiyeli mimarları anmak üzere meslek örgütü çatısı altında kurumsallaşmış, sürekliliğiyle mimarlık alanında bir geleneğin yerleşmesini sağlamıştır. Oda’nın mimar bireyleri gündemine alan bir diğer programı da 2008’den beri yürütülen “Sinan Ödüllü Mimarlar” programıdır; mesleğe yaşam boyu sundukları hizmetlerle Ulusal Mimarlık Sergisi ve Ödülleri - Sinan Ödülünü alan mimarları tanıtmayı ve üretimlerini paylaşmayı hedefler.¹¹ TMMOB Mimarlar Odası İstanbul Büyükkent Şubesinin mimarlarla yapılan sözlü tarih görüşmelerine ve derlenen dokümanlara dayanarak hazırladığı “Mimarlar Odası Tarihinden Portreler” dizisi; Ankara’da yapılı çevrenin inşasında proje ve yapılarıyla rol alan mimarlara odaklanan Başkent Üniversitesi ve Koç Üniversitesi Vehbi Koç Ankara Araştırmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi (VEKAM) ortaklığıyla yürütülen “Ankara’da İz Birakan Mimarlar” projesi devamlılık gösteren, kapsamlı ve uzun süreli projeler olarak dikkat çekmektedir.¹² Tekil çalışmaların

vesilesiyle, Vincent Mahé tarafından anlatılan çizgi yaşam öyküsü için bkz. Begoña Uribe, “Infographic: The Life of Le Corbusier by Vincent Mahe”, *Archdaily*, 2015, https://www.archdaily.com/775854/infographic-of-the-life-of-le-corbusier-by-vincent-mahe#=_.

10 Örneğin SALT Araştırma arşivleri (<https://archives.saltresearch.org/>) ve Mimarlar Derneği 1927 Nejat Ersin arşivi (<https://nejatersin.md1927.org.tr/>).

11 Anma Programı: Mimar Kemalettin (2006-08), Seyfi Arkan (2008-10), Zeki Sayar (2010-12), Haluk Baysal ve Melih Birsal (2012-14) ve Ernst Egli (2014-2016), Maruf Önal (2016-18), Nezih Eldem (2018-20), Vedat Dalokay (2020-22) ve Leman Tomsu (2022-24). Sinan Ödüllü Mimarlar Programı: Ziya Tanalı (2008-10), Mehmet Konuralp (2010-12), Erkut Şahinbaş (2012-14), Ersen Gürsel (2014-16), Cengiz Bektaş (2016-18), Şevki Pekin (2018-20), Nişan Yaubyay (2020-22), Sevinç Hadi (2022-24). (<http://mo.org.tr>)

12 Mimarlar Odası Tarihinden Portreler: Niyazi Duranay, Doğan Hasol, Maruf Önal, Orhan Şahinler, Aydın Boysan, Çelen-Güven Birkan, Müşfik Erem, Zakarya Mildanoğlu, Yıldız Sey, Afife Batur, Nur Akın, Cevat Erder, Sami Yılmaztürk, Cengiz Bektaş. Ankara’da İz Birakan Mimarlar: Demirtaş Kamçıl ve Rahmi Bediz, Vedat Dalokay ve Nejat Tekelioğlu, Şevki Vanlı, Sabih Kayan, Kadri Kalaycıoğlu ve Vedat Yalçınkaya, Vedat Özsan, Enver Tokay, Affan Kırmımlı, Neriman Birce, Kadri Erkman, Fehmi Doğan ve Mehmet Ünal, Doğan Tekeli ve Sami Sisa, İlhami Ural, Orhan Dinç (<https://www.ankaradaizbirakanmimarlar.com/>)

belirli bir mimarı araştırmannın merkezine alması gibi¹³ monografik ya da biyografik yöntemler mimari süreli yayınlarda da sık rastlanan bir yaklaşımdır.¹⁴ Özellikle son on yılda video paylaşım platformlarında ve televizyon kanallarında yer edinen söyleşi programları da mimarı ve üretimlerini merkez alır, söyleşiler ister istemez yaşam anlatıları etrafında kurgulanır.¹⁵ Yeni-biyografinin sunduğu yaklaşım çeşitliliğiyle birlikte, önceki dönemlerde göz ardı edilen yaşam anlatılarına odaklanan girişimler, örneğin kadınlar, azınlıklar, birey(ler), topluluklar ve semtleri etüt etme amacını taşımaktadır.¹⁶

Biyografik yaklaşım (Gosdurf’un deyiimiyle otobiyografik anahtar¹⁷) bir kişinin yaşamıyla işi arasındaki karşılıklı ilişkiyi ifade eder. Bu ilişkinin karmaşık olması, yaşam anlatılarının mesleki pratikle bağına odaklanan yazındaki boşluğun ve spesifik olarak mimarların yaşam anlatılarını inceleyen çalışmaların yok denecek kadar az oluşunun arkasında yatan neden olabilir. Bu bağlamda, yaşam anlatılarının sayıca arttığı ve çeşitlendiği bir dönemde, yazının çok disiplinli doğasını, sunduğu fırsatları ve içerdiği kısıtları ilgili kavramlar ve temalar aracılığıyla tartışmayı amaçlıyorum. Aynı zamanda, Türkiye’deki mimarların yaşam öyküsü yazarlığına

13 2007 yılında, Turgut Cansever’e odaklanan, Uğur Tanyeli ve Atilla Yücel editörlüğünde hazırlanan sergi ve ona eşlik eden kitap, benzer şekilde, 2008’de, Sedad Hakkı Eldem için Edhem Eldem, Uğur Tanyeli ve Bülent Tanju tarafından hazırlanan iki sergi ve katalog; Aydan Balamir’in Avusturyalı Mimar Clemens Holzmeister üzerine yürüttüğü çalışmalar, 2001-2005 tarihli sergi ve 2010’da yayımlanan kitap ve Mimarlar Derneği 1927’de Selda Bancı’nın koordine ettiği Mimar Nejat Ersin çalışmaları bu kapsamda anılabilir. Bkz. Uğur Tanyeli ve Atilla Yücel (eds.), *Turgut Cansever: Düşünce Adamı ve Mimar*, İstanbul: Garanti Galeri, 2007; Edhem Eldem, Bülent Tanju ve Uğur Tanyeli, *Sedad Hakkı Eldem I: Gençlik Yılları*, İstanbul: Osmanlı Bankası Arşiv ve Araştırma Merkezi, 2008; Bülent Tanju ve Uğur Tanyeli, *Sedad Hakkı Eldem II: Retrospektif*, İstanbul: Osmanlı Bankası Arşiv ve Araştırma Merkezi, 2008; Aydan Balamir (ed.), *Clemens Holzmeister - Çağın Dönümünde Bir Mimar*, İstanbul: Boyut Yayın Grubu, 2010; Selda Bancı, ed., *Mimar Nejat Ersin*, (Ankara: TMMOB Mimarlar Odası - Mimarlar Derneği 1927, 2021.

14 *Arredamento Mimarlık* dergisinin bir mimarı ve pratiğini ele aldığı “Profil” bölümü ile Boyut Yayın Grubunun “Çağdaş Dünya Mimarları”, “Çağdaş Türkiye Mimarları” ve “Modern Mimarlığın Öncüleri” dizi cep kitapları hatırlanabilir.

15 Celal Abdi Güzer’in yürüttüğü “Kalebodur’la Mimarlar Konuşuyor” söyleşileri (2013), kültür ve sanat kanalı TRT2’de yayımlanan “Aykut Köksal ile Mimarlık Söyleşileri” (2019) ve Nevzat Sayın’ın hazırlayıp sunduğu “MİM” (2020) programları.

16 Örneğin bkz. Nazan Aksoy, *Kurgulanmış Benlikler: Otobiyografi, Kadın, Cumhuriyet*, 3. baskı (ilk baskı 2009), İstanbul: İletişim Yayınları, 2018; Brendan Freely ve John Freely, *Galata, Pera, Beyoğlu: Bir Biyografi*, çev. Yelda Türedi, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2014; Büke Uras, *Balyanlar, Osmanlı Mimarlığı ve Balyan Arşivi*, N. Müge Cengizkan (ed.), İstanbul: Korpus Kültür Sanat Yayıncılık, 2021; Stefanos Yerasimos, “15.-16. Yüzyıl Osmanlı Mimarları: Bir Prosopografya Denemesi”, *Afiye Batur’a Armağan Mimarlık ve Sanat Tarihi Yazıları*, A. Ağır, D. Mazlum, ve G. Cephaneçigil (eds.), İstanbul: Literatür Yayınları, 2005, s. 37-62.

17 Georges Gusdorf, “Conditions and Limits of Autobiography”, *Autobiography: Essays Theoretical and Critical*, James Olney (ed.), Princeton, New Jersey: Princeton University Press, 1980, s. 28-48.

odaklanarak, mimarların biyografik anlatılarını analiz etmekte kullanılacak bir yaklaşım bütünü oluşturmayı hedefliyorum. Bu çalışma, mimarlık ve mimarlık tarihi alanında yaşam anlatılarına ihtiyaç olup olmadığını, biyografik anlatıların ne işe yaradığını ve bir metne dönüşen mimarın yaşamının nasıl bir öneme sahip olduğunu sorgularken, aynı zamanda mimarların yaşam anlatılarını nasıl okumamız gerektiği gibi soruları ele alacaktır. Dolayısıyla, bu disiplinler arası alana giriş yapmak isteyen araştırmacılar için yol gösterici olmayı, mimarların yaşam öyküsel anlatılarıyla ilgili çalışma alanını zenginleştirmeyi amaçlıyorum. Bu nedenle bu araştırma için ilkin, eksiksiz bir liste sunma iddiası taşımadan, mimarların kendi yaşam öykülerini anlattığı kitapları çalışma konusu olarak belirlemiştim. Ancak biyografik anlatıların sıklıkla nehir söyleşi, anı ya da monografilerin parçası olarak karşımıza çıkıyor olması araştırma çerçevesini genişletmeme yol açtı. Türkiye mimarlık yazınında yirminci ve erken yirmi birinci yüzyıla tarihlenen yaşam anlatılarına, edebiyat türüne bağlı kalmaksızın, olanca çeşitliliği ve çokluğuyla, tartışma ve analiz zeminini genişletmek amacıyla bu araştırmada yer verdim.¹⁸ Sonuç olarak, konunun disiplinler arası yapısı; yaşamın, mekânın ve zamanın beşerî bilimler zeminindeki ortaklığı, beni mimarlık alanının ötesinde edebî yazın, dilbilim, tarih ve tarihyazını gibi alanlardan faydalanmaya da yönlendirdi. Bu bağlamda, Türkiye'deki mimarların yaşam öyküsü yazarlığını, edebî yazınla

18 Bu çalışma kapsamında irdelenmesi de mimarların yaşam anlatıları kapsamında ele alınabilecek diğer yayınlar için bkz: Ahmet Refik, *Türk Mimarları (Hazinei evrak vesikalarına göre)* (İstanbul: Hilmi Kitaphanesi, Marifet Basımevi, 1936); Burhan Arif Ongun, *50 Yıl Böyle Geçti* (İstanbul: Kurtulmuş Matbaası, 1974); Sedat Acar, ed., *Anılarda Mimarlık* (İstanbul: YEM Yayın, 1995); Enis Kortan, *1950'ler Kuşağı Mimarlık Antolojisi* (İstanbul: YEM Yayın, 1997); Ahmet Öner Gezgin, *Akademi'ye Tanıklık 2 Güzel Sanatlar Akademisi'ne Bakışlar... Mimarlık* (Bağlam Yayıncılık, 2003); Ömer Suat Menali, *Başka Bir Dinozorun Anıları* (İstanbul: Turuncu Medya, 2005); Ahmet Ağa, *Risale-i Mimariye*, ed. Aydın Yüksel (İstanbul: İstanbul Fetih Cemiyeti, 2005); Howard Crane ve Esra Akin, ed., *Sinan's Autobiographies: A Critical Edition of Five Sixteenth Century Texts* (Leiden, Boston: Brill, 2006); Enis Kortan, *Kayıbolan İstanbul'um: Bir Mimarın Anıları 1947-1957* (Boyut Publishing, 2006); Doğan Kuban, *Bir Rönesans Adamı "Doğan Kuban Kitabı"* (İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları, 2007); Hasan Kuruyazıcı, ed., *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Bir Mimar: Arif Hikmet Koyunoğlu, Anılar, Yazılar, Mektuplar, Belgeler* (İstanbul: YKY, 2008); Necati İnceoğlu, *Anılarda Yalnızlar* (İstanbul: YEM Yayın, 2008); Aydın Boysan, *Hayat Tatlı Zehir "Aydın Boysan Kitabı"* (İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları, 2014); Enis Kortan, *Ankara 1939-1945: II.Dünya Harbinin Gölgesinde* (İstanbul: Boyut Yayın Grubu, 2014); Enis Kortan, *Arayış: Genç Bir Mimarın Öyküsü* (İstanbul: Kastaş, 2016); Neslihan Türkün Dostoğlu ve Özlem Erdoğan Erkarıslan, *Mimar Leman Cevat Tomsu: Türk Mimarlığında Bir Öncü, 1913-1988* (Ankara: TMOBB Mimarlar Odası Yayınları, 2017); Ruhi Kafescioğlu, *Yüksek Mühendis Mektebi'nden İstanbul Teknik Üniversitesi'ne Bir Dönüşümün Öyküsü ve Anılar* (İstanbul: YEM Yayın, 2018); Bruno Taut, *İstanbul Günlüğü 10.11.1936 - 13.12.1938*, çev. Tefik Turan (İstanbul: Kırmızı Kedi, 2021); Metin Sözen, *Yaşamı Paylaşmak* (ÇEKÜL Vakfı Yayınları, 2021); Enis Kortan, *Martı Adası: Genç Bir Mimarın Öyküsü* (İstanbul: Boyut Publishing, 2021); Reha Günay, *Şile'deki Ev* (İstanbul: YEM Yayın, 2021); Doğan Hasol, *Geleceğin Geçmişini Yemişler* (İstanbul: YEM Yayın, 2021).

tarihyazımı arasında konumlandırarak, otobiyografik anlatılardan pasajlarla incelemeyi ve yaşam anlatılarının güçlü ve zayıf yönlerini tartışmayı amaçlıyorum.

II. Yaşamı Yazmak

Yaşam ve mimarlık... (...) Gerçekten, bir mimarın yaşamında bu ikisi iç içe geçiyor. Yaşamla ilişki böyle olunca, mimarlık yaşamdan kaynaklanıyor. Mimarlık yaşamın kendisi oluyor... (...) Bu durum mimarlığı anlamak için yaşamı anlatmayı gerekli kılıyor.¹⁹

Mimarlık hizmet ettiği toplumla gelişir. Mimarlık ve mekân yaşam öyküsel izler taşır. Diğer bir bakış açısıyla gündelik yaşamın her bir ayrıntısı mimarlığın ilgi alanıdır. Dolayısıyla, mimarlık ve yaşamın iç içe oluşu, mimarlığı anlamak ve anlatmak için yaşamı paylaşma, yaşamı bilme ihtiyacı yaşam öyküsel anlatımı mimari yazının en eski türlerinden biri yapıyor. Mimarların yaşam öykülerini yazması da mimarlık ve yaşamın bir arada oluşunda, mimarlığın bir meslek olduğu kadar bir yaşam biçimi oluşunda temelleniyor. Bektaş bu durumu, “Elimiz nasıl yaptığı işlere göre biçimlenmişse, yaptığı işle kişilik olarak biçimlenmek doğal gelir bana,” diye açıklar.²⁰

Ama tek bir hayat hikâyemiz yok, daha ziyade hikâyelerimiz var ve neyse ki yaşamlarımızı şekillendiren hikâyeleri anlamada ve anlatmada çeşitli yollara sahibiz.²¹ Böylece kimi zaman bir mimar özne için tekil üretimler söz konusuysen, kimi zaman yaşam öyküsel anlatılar bir bütünün parçaları olarak karşımıza çıkabiliyor. Doğan Tekeli *Mimarlık: Zor Sanat* başlıklı anı kitabında, Sami Sisa ile sürdürdüğü meslek yaşamının yirminci yılında yayımladıkları ilk monografi ile kırkıncı yılda hazırladıkları ikinci kitabı, çalışmaların sadece “sonuçlarını” sundukları yayınlar olarak anar ve “bu sonuçlara ulaşıncaya kadar yaşananların, belki daha ilginç olduğunu” belirtir.²² Meslek yaşamında tanık olduğu “traji-komik” olaylarla yapılarının arka plan hikâyelerini ve devamında yaşam öyküsünü yazmasının ardında bu temel güdü yer almaktadır: Mesleki anılar ve yaşam öyküsü mimarlık pratiğinin kendisi ve diğer mesleki yayınlarla birlikte bütünlüklü bir anlatı kurar.

Yaşamı, olup biteni ve anıları yazmak bir anlamıyla “geçmişin defterlerini” kapatmaktır.²³ Yaşam öyküsü, anılar ve yaşamı yazmak aracılığıyla mimar-yazar

19 Merih Karaaslan, *Merih Karaaslan - Yapıtlar Anılar 1*, Ankara: Karaaslan Mimarlık Ltd. Şti., 2001, s. 9.

20 Cengiz Bektaş, *Proje Uygulama 2: Cengiz Bektaş Mimarlık Çalışmaları* (Ankara: Yaprak Kitabevi, 1979), s. 5.

21 Bizi “Biz” *Yapan Hikâyeler*’de William L. Randall, bu çeşitliliği gözler önüne serer: bkz. William L. Randall, *Bizi “Biz” Yapan Hikâyeler: Kendimizi Yaratma Üzerine Bir Deneme*, çev. Şen Süer Kaya, ilk baskı 1999, İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2014.

22 Doğan Tekeli, *Mimarlık: Zor Sanat*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2012, s. 16.

23 Şevki Vanlı, *Mimarlık Sevgilim*, İstanbul: İletişim Yayınları, 2000, s. 10.

yaşamı gözden geçirir ve geçmişiyile hesaplaşma yaşar. Şevki Vanlı'nın belirttiği gibi “yaşadıklarını, yaptıklarını yazarken, insan yapamadıklarını da” düşünür.²⁴ Biyografik anlatının yaşama dair olup biteni dökme, bir bilanço çıkarma vurgusu bazen öz yaşam öyküsünün başlığına taşınır: *Birikinti: Bir Mimarın Otobiyografisi*'nde Doğan Tuna, “Geriye bakınca zamanın ne kadar çabuk geçtiğini, yapılanları ve yapılamayanları düşünürken, bu geriye bakışı bir tür kendi kendime hesap verme olarak değerlendirmeyi düşündüm. Her mimarın meslek hayatının böyle bir çalışma ile değerlendirilmesinin gerekli olduğuna inanıyorum,” der.²⁵ Böylece yaşam anlatısı öz-değerlendirme için bir ortam sunar. Ne var ki özeleştirici bir yana “hayat denilen, rengarenk ve sayısız iplik parçalarının bir araya gelip oluşturdukları yumağı tel tel çözmeye”²⁶ çalışırken kişinin kendini üretimleriyle, yaşadıklarıyla birlikte tanımlaması, sade bir döküm olarak kalma riskiyle karşı karşıyadır. “Her yaşam kendi içinde tekil olmasına tekildir, ama anlatılmaya başlanmasıyla birlikte bir olgular dizisi gibi olur; ve anlatım, çoğunlukla çok yapmacık bir beklenti ufkunun içinde kaleme alınır.”²⁷ Yaşam yazımı duygu ve düşüncelere yer vermediğinde hayatın renkleri ve anlamı eksik kalır. Bir araya gelen olaylarla ilgilenen ve bunları yaşayan “insanı karanlıkta bırakan” yani “başına bir takım işler gelen kişiyi dışarıda bırakan” yaşam öyküsel anlatı başarısız olacaktır.²⁸

Yazmak zordur lakin yaşam öyküsü yazarı acemi olsa da “kendisini, ele aldığı konunun uzmanı” olarak görmektedir.²⁹ Tanıdığı, bildiği, ilk elden tanık olduğu yaşam “bütün hikâyelerin en büyüğüdür.”³⁰ Dolayısıyla, türün tüm kalıplarını, herkesin bildiği birçok şeyi, taze taze yeniden üretecektir.³¹ Nitekim bir yaşamı yazmak zordur; Virginia Woolf'un tanımladığı haliyle kişinin kendi yaşamını anlatması “bazı zorluklar” içerir. Hatırlanan çok fazla anının olması ve anıların farklı şekillerde yazılabilmesi gibi temel konularda yazarın bir tavır geliştirmesi beklenir.³² Yavuz Önen, öz yaşam öyküsü *Hayatı Sevdim* yayımlandıktan sonra

24 Vanlı, *Mimarlık Sevgilim*, s. 10.

25 Doğan Tuna, *Birikinti: Bir Mimarın Otobiyografisi*, İzmir, 2005, s. 7.

26 Tuna, *Birikinti: Bir Mimarın Otobiyografisi*.

27 Philippe Lejeune, “Özyaşamöyküsünde Yenilik Yapılabilir mi?”, çev. İhsan Batur, *Kitaplık Dergisi*, sy. 37, 1999, s. 164.

28 Virginia Woolf, “Geçmişe Dair Bir Taslak”, *Varolma Anları*, çev. İlknur Özdemir, 2. basım (ilk baskı 1972), İstanbul: Kırmızı Kedi Yay., 2015, s. 124-254.

29 Lejeune, “Özyaşamöyküsünde Yenilik Yapılabilir mi?”, s. 166.

30 Le Guin, 1989'dan aktaran Randall, *Bizi “Biz” Yapan Hikâyeler: Kendimizi Yaratma Üzerine Bir Deneme*.

31 Lejeune, “Özyaşamöyküsünde Yenilik Yapılabilir mi?”, s. 166.

32 Woolf, “Geçmişe Dair Bir Taslak”, s. 124. Anılarımızın geçmişimizi ve yaşam öykümüzü nasıl yapılandığına dair bir tartışma için bakınız: Dorthe Berntsen ve Annette Bohn, “Kültürel Yaşam Senaryoları ve Bireysel Yaşam Öyküleri”, *Zihinde ve Kültürde Bellek*, 2. Basım 2021, Pascal Boyer ve James V. Wertsch (eds.), çev. Yonca Aşçı Dalar, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2015, s. 79-105.

düzenlenen kitap tanıtım toplantısında, yaşanmışlığı kitap bütünlüğü içerisinde sunmanın zorluklarından söz eder. İki-üç yıllık çalışma sürecinde, yaşam ortamını “nasıl bir tarzla ve okuyucuyu sıkmadan” yazabileceğini araştırmıştır.³³ Yaşamın nasıl yazılacağı sorusu, yanıtı kolay olmayan bir soru olsa da kültürde ve gelenekte sağlam bir yer edinmiş olan yaşam senaryoları yeni başlayanlara yol gösterir. Yaşam senaryoları, yaşam öyküsünde neleri anlatıp neleri anlatmayacağıımız, nasıl bir sıralama ile anlatacağımız hakkında bizden önce belirlenmiş, kolektif bellekte yerleşmiş ve uymamız beklenen kalıplardır.³⁴ Bu izlek, yaşamların değilse bile yaşam öykülerinin birbirine benzer olduğunu düşündürüyor çünkü yaşam senaryosu ortalama bir yaşamı tanımlamaktan ziyade “idealize bir yaşam öyküsüdür.”³⁵

O halde yaşam öyküsü yazmada yeniliğin yapılabileceğinin gündemde yer edinen bir tartışma olması şartı değil. Geleneğe meydan okuyan, yaşamlarını yazmada kendilerine uygun olanı arayan ve alternatif yolları deneyen, Roland Barthes, Georges Perec ve Paul Auster gibi edebiyatçılar da var. Barthes ve Auster’in yaşam öyküsel anlatımları söz gelimi kronolojik bir hatta ilerlemez.³⁶ Paul Auster, zihin akışıyla bu anıdan şu yaşanmışlığa sıçrayarak yazarken,³⁷ Roland Barthes’in yaşam anlatımını bir hikâye olarak tanımlamak dahi güçtür.³⁸ Tüm bu çeşitlilik, tür (*genre*) tanımını da belirsizleştirip, bulanıklaştırıyor: Yayıncıların bu kitapları yaşantı, anlatı ve roman olarak sınıflandırması da bu tanımlama güçlüğünü ortaya koyuyor. Peki yirminci yüzyılın önemli yazarlarından olan Virginia Woolf da yaşam öyküsü yazmanın güçlüklerinden bahsediyorsa, mimar - yazarların biyografiye yenilik getirmeleri yeni yaşam öyküleri kurmaları ne derece mümkün?

Cengiz Bektaş’ın *Cengiz Bektaş Mimarlık Çalışmaları* monografisine yöntemle dair çarpıcı bir soruyla başlamasının ardında da benzer bir endişe yer alıyor.³⁹ İbrahim Niyazioğlu’nun sorularına Bektaş’ın verdiği yanıtlarla süren diyalog

33 Kitap Tanıtımı: Hayatı Sevdim, Yavuz Önen, Mimarlar Derneği 1927 (çevrimiçi, 2021), <https://www.youtube.com/watch?v=j0GIPLgUgXg>.

34 Berntsen ve Bohn, “Kültürel Yaşam Senaryoları ve Bireysel Yaşam Öyküleri”.

35 Berntsen ve Bohn, “Kültürel Yaşam Senaryoları ve Bireysel Yaşam Öyküleri”, s. 83.

36 Nafi Çil’in *Mimar Olmak* kitabı da doğrusal olmayan bir kurguyla ilerler. Çil’in anlatısı yaşananları belirli bir sıraya koymaz, bilinç akışıyla hikâye eder (Nafi Çil, *Mimar Olmak*, İzmir: TMMOB Mimarlar Odası İzmir Şubesi, 2007). Bu nedenle “... cildi koparak dağılmış ve sayfalarına atılmış tarihler seçilemediğinden özgün kurgusu kaybolmuş bir günceye” benzetilmektedir (Erdem Erten, “Müzmin Bir Romantığın Dağınık Güncesi: Nafi Çil ve ‘Mimar Olmak’ Üzerine İzlenimler, Ege Mimarlık, Temmuz, 2021, s. 30).

37 Paul Auster, *Kış Günlüğü*, çev. Seçkin Selvi, 4. basım (Türkçe’de 1.basım 2012), İstanbul: Can Sanat Yayınları, 2020.

38 Roland Barthes, *Roland Barthes*, 3.baskı, ilk baskı 1998, çev. Sema Rifat, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2015.

39 Cengiz Bektaş, *Proje Uygulama 2: Cengiz Bektaş Mimarlık Çalışmaları*, Ankara: Yaprak Kitabevi, 1979.

üzerine kurulan yaşam anlatısı birinci şahsı görünür kılar. Kitabın başında Bektaş'ın yaşam dolu konularına rağmen bu tür betiklerin genel sıkıcılığını vurgulayan yorumuyla beraber ele alındığında karşılıklı konuşmaya dayanan biyografi arzu edilen "canlılığı" yaratır ve okura bir kişilikle ilk elden, aracısız ve dolaysız tanışma fırsatı sunar.⁴⁰ Bektaş'ı yaşamının farklı dönemlerinde gösteren (1940, 1946, 1956, 1961, 1962 ve 1975 tarihli) portre fotoğrafları okuru mimarın yaşamına tanık olmaya davet eder.⁴¹ Kuşkusuz portre bireyi betimlerken aynı zamanda tanıtmayı da hedefler.⁴² Adams'ın bir kimsenin adına dair, en temel yaşam öyküsel metin tespiti gibi bireyin portresi de can alıcı görsel tasviridir; nihayetinde "fotoğraf da bir metindir, ... zihinlerde bir izlenim uyandırır."⁴³ Dolayısıyla mimarın adının ve portresinin biyografik anlatıların kapağında yer alması, portrenin yaşam anlatısı ile yan yana oluşu bir gelenek halini almıştır. (Resim 1)

Otoportre de yaşamın anlatımı kadar kişinin kendisi üzerine düşünmesinin ya da kendini yaratma sanatının araçlarından biridir. Nasıl ki mimar öznelerin yaşam öyküsel anlatılar üretmesi, bireyin ve bireyselliğin doğuşuyla doğrudan ilişkiliyse,⁴⁴ otoportre de kendiliğin, bireyin kendini keşfetmesinin ve ifade etmesinin bir yoludur. Örneğin, Sedad Hakkı Eldem ve Turgut Cansever'in genç yaşlarda çizdikleri otoportreler, zamanla etki alanı genişleyen benlik bilincinin mimar öznelerin karakterlerinin bir parçası olduğunu gösterir niteliktedir.⁴⁵ (Resim 2) Otoportre ve portre "kapalı bir kuvvet alanıdır": Görüntülerin kesiştiği, birbirine karşı koyduğu, kimi zaman çatıştığı bir repertuardır;⁴⁶ olduğumuzu sandığımızla diğerlerinin olduğumuzu sanmalarını istediğimiz kişi arasındaki diyalektik ilişkidir. Bu nokta bizi yeniden, kalabalıktan biriyken bireyselliğini ortaya koyabilme, ideal yaşam senaryoları ile uyumluyken aynı zamanda kendiliği paylaşabilme sorununa yani otobiyografik yazının doğasında var olan çelişkiye götürüyor.

40 Selda Bancı, *Matbu Mimarlıklar: Türkiye'de 1950'lerden 1980'lere Mimar Oto-Monografileri* (Ankara: ODTÜ Yayıncılık, 2018)..

41 Bancı.

42 Portre, sadece resimsel değil sözlü veya yazılı betimleme anlamlarında da kullanılır: TMMOB Mimarlar Odası İstanbul Büyükşehir Şubasının mimarlık ortamına farklı alanlarda katkı sunmuş mimarlarla yaptığı sözlü tarih görüşmeleri ile yayın serisi "Oda Tarihinden Portreler" başlığını taşır.

43 Aksoy, *Kurgulanmış Benlikler: Otobiyografi, Kadın, Cumhuriyet*, s. 33.

44 Uğur Tanyeli, "Mimarlar Otobiyografilerini Yazıyor: Mimar-Bireyin ve Yaşam Öyküsünün Doğuşu", *Arredamento Mimarlık*, sy.257, Mayıs 2012, s. 64-71. Tanyeli, *Mimarlığın Aktörleri: Türkiye 1900-2000* başlıklı kitabında mimar özneyi bütün çoğulluğuyla yeniden kurar ve Türkiye'de bir dönemin mimarlık tarihini mimarlığın aktörleri aracılığıyla yeniden yazar. Kitapta aktörleri, yaşam öyküleri, üretimleri ve mimarlık alanına katkılarıyla tartışır. Bkz. Uğur Tanyeli, *Mimarlığın Aktörleri: Türkiye 1900-2000*, İstanbul: Garanti Galeri, 2007.

45 Bancı, *Matbu Mimarlıklar: Türkiye'de 1950'lerden 1980'lere Mimar Oto-Monografileri*.

46 Roland Barthes, *Camera Lucida Fotoğraf Üzerine Düşünceler*, 7. baskı, ilk baskı 1992, çev. Reha Akçakaya, İstanbul: Altukırkbeş Yayın, 2016.

III. Birey ve Toplum

Yaşam senaryosu kültürel bilgi dağarcığının, öz yaşam öyküsü ise kişisel bilgi dağarcığının parçasıdır.⁴⁷ Ne var ki yaşam ve yaşam öyküsü benzersiz olsa da, genellikle değeri örnek teşkil etmesiyle yani temsiliyet değeriyle eşit.⁴⁸ Temsiliyet ilk olarak mimarın düşünce ve üretim dünyasını anlamadaki aracılığıyla karşımıza çıkar. Daniel Libeskind’in Berlin Yahudi Müzesinde gündeme geldiği haliyle mimarlık yapıtı, mimarın kişisel geçmişinin bir parçası olarak ele alınır. Libeskind’in “Bu benim biyografim” diye andığı yapı, mimarı hakkında Alman Yahudilerinin tarihinden çok daha fazlasını söylediği için eleştirisi de almaktadır.⁴⁹ Otobiyografik mimariyi (*autobiographical architecture*) tartışmada Aldo Rossi ve üretimleri araştırmacılara üretken bir çalışma alanı sunuyor. Rossi’nin mimarlığı ve otobiyografik anlatıları paralel üretimler olarak görülmektedir.⁵⁰ Dolayısıyla aralarında benzerlikler kuran çalışmalara rastlıyoruz. Örneğin birinde Rossi’nin mimari pratiğiyle otobiyografik metinlerinin ortaya çıkışı ve ifadesinde “ortak bir yapısal mantık olduğu” savunulurken,⁵¹ diğer bir çalışmada Rossi’nin otobiyografisinde ve mimari pratiğinde bir strateji olarak “tekrar” analize konu olmaktadır.⁵² Rem Koolhaas’ın *Delirious New York* ve *S, M, L, XL* başlıklı kitapları entelektüel otobiyografisinin (*intellectual autobiography*) parçaları olarak değerlendirildiği için Koolhaas’ın üretim stratejilerini incelemede tarihsel eleştiri ve biçimsel analizin yanı sıra yaşam öyküsel yaklaşım da akademik çalışmalarda kullanılan yollardan biridir.⁵³ Cansever’in öz yaşam anlatısı okura, mimarın düşünce dünyasının ip uçlarını sunar, mimarlığını anlamak için bir bakış açısı kazandırır.⁵⁴ Kuşkusuz bu örnekler bizi bir genellemeye ulaştırmıyor. Yine de mimarın yaşamı ile mimarlığı arasındaki ilişkiden güç alan varsayımların mimarlığın yorumlanma biçimini nasıl değiştirebileceğini işaret ettiklerini düşünüyorum. Sonuç olarak mimarın yaşamı,

47 Berntsen ve Bohn, “Kültürel Yaşam Senaryoları ve Bireysel Yaşam Öyküleri”.

48 Laura Marcus, *Autobiography: A Very Short Introduction*, UK: Oxford University Press, 2018.

49 Noah Isenberg, “Reading ‘Between the Lines’”, *Unlikely History: The Changing German-Jewish Symbiosis, 1945-2000*, Leslie Morris ve Jack Zipes (eds.), England: Palgrave, 2002, s. 155-82.

50 Bkz. Aldo Rossi, *Bilimsel Özyaşamöyküsü*, çev. Berk Cankurt, İstanbul: Arketon Yayınları, 2022.

51 Belgin Turan Özkaya, “The Art of Reconciliation: Autobiography and Objectivity in the Work of Aldo Rossi”, *Biographies and Space: Placing the subject in Art and Architecture*, Dana Arnold ve Joanna Sofaer (eds.), Londra, New York: Routledge, 2008, s. 156-67.

52 Mary Louise Lobsinger, “That Obscure Object of Desire: Autobiography and Repetition in the Work of Aldo Rossi”, *Grey Room* Summer, sy. 8, 2002, s. 38-61.

53 Maarten Hajer, “The Generic City”, *Theory, Culture and Society* 16, sy. 4, 1999, s. 137-44; Frances Hsu, “The Ends of Modernism: Structuralism and Surrealism in the Work of Rem Koolhaas”, Doktora Tezi, ETH Zürich, 2003.

54 Uğur Tanyeli ve Atilla Yücel (eds.), *Turgut Cansever: Düşünce Adamı ve Mimar*, İstanbul: Garanti Galeri, 2007.

düşünce ve üretim dünyası arasında her zaman birbirini açıklamaya yönelik bir nedensellik söz konusu olmasa da araştırmacıları yaşamı ve mimarlığı birlikte okumaya davet eden bazı pratik, yönetime dayalı, yapısal bağlar bulunduğunu söyleyebiliriz.

Bireyin sesini açığa çıkaran yaşam öyküsü, kişisel ve toplumsal olan arasındaki ilişkiyi analiz etmenin de bir aracıdır. Aynı zamanda bireylerin anlattıkları, içinde yaşadıkları zaman ve coğrafya hakkında “o dünyanın başka türlü erişilemeyecek yönlerini ortaya çıkarma kapasiteleri nedeniyle” kıymetlidir.⁵⁵ Ama otobiyografi yazarının her zaman yaşam öyküsünün paylaşımı konusunda şüphesi vardır. Doğan Tekeli, otobiyografisini yazarken ikileme kaldığından bahseder. Bir taraftan “Benim yaşam öyküm, kimi neden ilgilendirsin?” diye sorgularken diğer taraftan kendini Cumhuriyet döneminin ilk kuşaklarından saymakta bu nedenle de yetiştiği çevreleri, zamanın koşullarını paylaşmayı, bunları genç kuşaklara anlatmayı bir görev olarak görmektedir.⁵⁶ Yine de, yaşamın biricikliği bir yana çağın aynası olan deneyimler yok olmamalı duygusu sonunda ağır basar. Zweig ise “Kendimi önemli bir kişi olarak görmediğim için yaşam öykümü başkalarına anlatmak bana hiçbir zaman cazip gelmemiştir,” der ve hemen ilave eder, “anlattıklarım aslında benim kendi yazgım olmayacak, aksine bütün bir kuşağın, tarih boyunca hiçbir kuşağın çekmediği kadar büyük acılar çeken bir kuşağın yazgısı olacak.”⁵⁷ Yaşamı anlatırken yazarını derin düşüncelere iten özel alan ile kamusal alanın temasına yerleşen bu kınılma, öz yaşam öyküsünün belge değerini ve aslında tarihyazımı için önemini ortaya çıkarmaktadır.

Mimar-yazarın da öz yaşam öyküsünü kaleme almayı bu bağlamda önemsendiğini öne sürebiliriz. Örneğin Doğan Tuna'nın *Birikinti Bir Mimarın Otobiyografisi* başlıklı kitabı içerdiği orijinal belgelerle Türk modern mimarlık tarihi yazımı için araştırmacılar nezdinde bir arşiv niteliği kazanır.⁵⁸ Tuna'nın “arşivlemenin değerini” sıkça dile getirmesi, “tarihsel yapı belgelemenin mesleki öneminin yanı sıra, anı ve otobiyografi yazım türlerinin de kültürel bellek açısından değerini” belirtmesi, dolayısıyla “kariyerini yazıya aktarmayı, bir hobi olarak değil, entelektüel sorumluluk olarak” görmesi vurgulanır.⁵⁹ Uğur Tanyeli ve Atilla Yücel'in Turgut Cansever ile yaptıkları söyleşi “gelecekte arşiv belgesi gibi de kullanılacak bireysel bir dönem kaydı” olarak yayımlamaları da mimarın yaşamına ve düşüncelerine dair

55 Barbara Caine, *Biyografi ve Tarih*, ilk baskı 2010, çev. Müge Sözen, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2019.

56 Doğan Tekeli, *Çebiş Evi'nden Hisartep'e*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2019, s. 14, 390.

57 Stefan Zweig, *Dünyanın Dünyası - Bir Avrupalının Anıları*, 13. basım, ilk baskı 1942, çev. K. Eğitim ve Y. Eğitim, İstanbul: Can Yayınları, 2019, s. 13.

58 Yasemin Yılmaz Sayar ve Özlem Erdoğan Erkarlan, “Mimarlık Pratiği ve Eğitimi Arasında Bir Köprü: Prof. Dr. Ing. Doğan Tuna”, *Ege Mimarlık*, sy. Ocak, 2021, s. 30-31.

59 Yılmaz Sayar ve Erdoğan Erkarlan, “Mimarlık Pratiği ve Eğitimi Arasında Bir Köprü: Prof. Dr. Ing. Doğan Tuna”.

kendi anlatımının önemini bir kez daha hatırlatmaktadır.⁶⁰ Mimarın otobiyografisi, mimarlığın ve mimarlık mesleğinin bir dönemini ait olduğu coğrafyanın ve yüzyılın kültürel bağlarıyla bir arada sunar. Söz gelimi Doğan Tekeli’nin öz yaşam öyküsü *Çebiş Evinden Hisartepeye’de* “okur, Tekeli’nin yaşamı aracılığıyla Türkiye’de ve dünyada 1929’dan 2019’a yaşananlara, sosyo-ekonomik hayata, siyasete ve mimarlığa Tekeli’nin bakış açısından tanık olur. Doğan Tekeli’nin anlatımıyla, örneğin 1940’lı yılların şehirlerinde, sokaklarında gezer, o dönemin gündelik hayatına, ev içlerine, yapılarına bir çocuğun dikkatli gözünden bakma fırsatı yakalarız. Dolayısıyla, ortaya çıkan eser sadece bir yaşam öyküsü değildir, yaşanan dönemi yansıtan, belgesel niteliği kazanmış, kamuya ait bir hikâyedir.”⁶¹

Yaşam anlatısı, toplumun genel işleyişini birey ölçeğinde göstermesi nedeniyle mikro tarihle benzerlik taşır.⁶² Bireye, topluma dair söyledikleri ya da çağının taşıdığı niteliklerin keşfi için yakından bakarız. Avusturyalı yazar Stefan Zweig otobiyografisinde şöyle anlatır:

Benden daha genç dostlarıma Birinci Dünya Savaşı öncesi yaşananları anlatırken şaşkınlık içinde sordukları sorulardan, benim için olağan gerçekler sayılan şeylerin, onlar için tarihsel bir olay ya da aklın almayacağı bir şey olduğunu anlıyorum. İçimdeki gizli duygu, onlara hak vermem gerektiğini söylüyor: Çünkü bugünümüzle dünümüz ve önceki günümüz arasındaki bütün köprüler yıkılmış bulunuyor.⁶³

Zweig’in sözleri biyografik anlatının bir yönünü daha belirginleştirir: Öz yaşam öyküsü geçmişi insancıl bir somutluğa ve hâkim olabileceğimiz, duygu bütünlüğü kurabileceğimiz bir ölçüğe ve detaya getirir. Yaşam öyküsünün, uzak ve soyut olan tarihi beden bulmuş bir gerçeğe dönüştürmesinin, yaşam öyküsünün tarihyazımının diğer yollarından “daha canlı ve çekici” olan yönü olduğundan bahsedilir.⁶⁴ Bu bağlamda, mimarın kaleme aldığı yaşam öyküsü aynı zamanda tarihi popülerleştirir, mimariye duyulan ilgiyi sıcak tutar, mimarlığın toplumsallaşmasında ve mimarlığın çağdaş kültürün bir parçası haline gelmesinde bir açılım sunar. Doğan Tekeli yazarken, anılarının, “... önlerinden, farkına varmadan geçtiğimiz yapılara ait hikâyelerin, belki de o yapılarla ve mimarileriyle daha

60 Uğur Tanyeli ve Atilla Yücel (ed.), *Turgut Cansever: Düşünce Adamı ve Mimar*, İstanbul: Garanti Galerisi, 2007, s. 27. Tanyeli’nin editörlüğünde yayımlanan *Improvisation: Mimarlıkta Doğaçılama ve Behruz Çinici* de Mimarla Konuşma içerir. Bkz. Uğur Tanyeli, ed., *Improvisation: Mimarlıkta Doğaçılama ve Behruz Çinici*, İstanbul: Boyut Yayıncılık, 1999.

61 Selda Bancı, “Kütüphane: [Kitap incelemesi] Çebiş Evi’nden Hisartepe’ye”, *Mimarist*, sy 2019/2-Mayıs (2019): 13-14.

62 Caine, *Biyografi ve Tarih*.

63 Zweig, *Dünün Dünyası - Bir Avrupalının Anıları*, s. 15.

64 Caine, *Biyografi ve Tarih*, s. 12.

çok ilgilenmemize neden olabileceğini” ümit eder.⁶⁵ Otobiyografinin kurduğu anlatıyla, yaşananlar, deneyimler ve elbette mimarlıklar kalabalıklar tarafından kolay erişilir ve anlaşılır hale gelir. Tekeli için yaşadıklarını yazmak “yapıya bir tuğla daha koyduğu” toplumsal bir hizmettir. Şevki Vanlı’yı anılarını yazması için harekete geçiren de benzer bir düşüncedir:

Bazı dostlar anılarımı yazmamı istedi! Fakat anılar, bir adamın yapacağından çok anlatacağı kalmış anlamına geliyor diye, içimi hüüzün bürüdü. Sonra bakış açımı değiştirdim. Mimarlıkla ilgilenmek düzeyindekilere belki bir kıskırtma olur, önemli bir sanat dahıyla barışmalarını, yakınlaşmalarını sağlayabilirim gibi bir heyecana kapıldım.⁶⁶

Yaşam anlatısının gelecek kuşaklar için model olması da söz konusu ve burada Cumhuriyetin ilanı belirgin bir eşik tanımlıyor. Erken Cumhuriyet döneminde doğanlar ve döneme genç yaşlarında tanıklık edenlerin yaşamları örnek alınmaya değerdir. Söz gelimi bir kadın öğretim üyesi, öncü bir bilim ve meslek insanı, çağdaş kadın kimliğiyle Hande Suher’in yaşam öyküsünü, kamu yararına adanmasının yanı sıra “Cumhuriyet’in ilk on yılı içerisinde doğmuş, Cumhuriyet çocuğu olarak yetişmiş” olması bağlamında da herkesin bilmesi önemsenir.⁶⁷

IV. Kurmaca ve Hakikat

Hikâye deyip durma. Hepsî gerçek bunların. [Kahkahalar...]⁶⁸

Otobiyografik anlatılar, kurmacanın inşa edilmiş gerçekliğine kıyasla, kuşkusuz, “farklı bir hakikat iddiasında” bulunur⁶⁹ çünkü yaşam öyküsü ve öz yaşam öyküsü anlattığı hayatı (yeniden) düzenler ve sunar. Özellikle otobiyografide eserin objektif bir anlatımla yazılıp yazılmadığı ciddi bir tartışma konusu olsa da öz yaşam öyküsü hakikate en yakın edebî türdür ve kurmacaya nazaran daha gerçek olarak nitelenebilir: Yaşayan ve anlatan aynı kişidir, gerçektir. Yaşam anlatısında “olguların hakikati insanın hakikatine tabidir.”⁷⁰ Mimar-yazarın yaşam öyküsünü

65 Tekeli, *Mimarlık: Zor Sanat*, s. 16.

66 Vanlı, *Mimarlık Sevgilim*, s. 9.

67 Hande Suher, *Kamu Yararı'nı Öncelikli Gören Bir Yaşam Öyküsü İnsanlar Anıldıkça Yaşar*, İstanbul: YEM Yayınları, 2010.

68 Mualla Eyuboğlu Anhegger, *Hitit Güneşi*, İstanbul: Doğan Kitap, 2003, s. 67. Tûbâ Çandar, söyleşi boyunca Mualla Eyuboğlu'na daha önce konuştukları anlar ve anılar hakkında hatırlatmalarda bulunur; “Bir de Ruhi Su hikâyeniz vardır sizin, yine Hasanoğlan yıllarınızda yaşanmış olan...”

69 Marcus, *Autobiography: A Very Short Introduction*.

70 Gusdorf, “Conditions and Limits of Autobiography”. Kurgu ile hakikat arasındaki sınırın giderek bulanıklaşması Ballard’ın “... kurguyla gerçek arasındaki dengenin son on yirmi yıldır önemli ölçüde değiştiğine inanıyorum. Bu ikisinin rolleri gün geçtikçe tersine dönüyor. ... Bizler kocaman bir roman içinde yaşıyoruz. Özellikle yazar, romanına kurgusal bir içerik

anlatma güdüsü, yaşadıklarından anlamlı bir bütün kurma ve olan bitenden sonra kendini haklı çıkarma ihtiyacı, deneyimlerin kaybolmasını istememe arzusu ve benzeri bazı nedenler ve anlatının belgeye dayanıp dayanmaması gibi yöntemle dayalı açılımlar, Marcus’un kurmaca ve otobiyografi arasındaki ilişkinin geçişgen (boşluklu, gözenekli) oluşuna dair tespitini doğrular.⁷¹ Biyografik kurgu kendilikle doğrudan bağlantılıdır ve “kişinin kendilik tasarımı mevcut amaçlar çerçevesinde düzenlenir.”⁷² Gusdorf’a göre otobiyografi, “tarihinin belirli bir anında kendini kendi suretinde yeniden bir araya getirmeye çalışan bireyin bir girişimi ve dramıdır.”⁷³ Dolayısıyla (oto)biyografideki gerçeklik, yazar-mimarın (yeniden) inşa ettiği bir gerçekliktir. Yaşamını anlatan kişi, geçmişte yaşananlara bugünün bakış açısıyla ve ihtiyaçları ile yaklaşır ve anlamlı bir bütün kurmaya çalışır. Diğer bir deyişle, öz yaşam öyküsünde geçmiş, bugünün ihtiyaçları çerçevesinde yeniden kurulur, yeniden kurgulanır.⁷⁴

Oysa “hikâyenin doğru olması” biyografi yazınındaki on kuraldan biri olarak sıralanmaktadır.⁷⁵ Dolayısıyla, son yıllarda hatıralar ve gezi notları gibi diğer yaşam anlatı türlerinin artışı ve çeşitlenmesi biyografik ve otobiyografik anlatıların doğasına içkin sorunları aşmaya yönelik bir yaklaşım niteliği taşır. Türkiye mimarlık yazınında anı ve öz yaşam öyküsel söyleşilerle biyografi ya da otobiyografiye kıyasla daha sık karşılaşıyor olmamızın nedeni de bu olmalı. Bir hayatı anılar aracılığıyla paylaşmanın, mimarla hayatı hakkında söyleşmenin daha kolay, daha özgürleştirici bir yanı var. Mimarlar da kimi zaman yaşamı bütünüyle hikâye etmeyi yazarlara bırakarak, kendilerini, yaşamlarını dönemler

bulmaya gitgide daha az gereksinim duyuyor. Kurgu zaten önünde. Yazarın görevi gerçeği icat etmektir.” sözlerini hatırlatıyor. Bkz. J. G. Ballard, *Çarpışma*, ilk baskı 1973, çev. N. Deveci, İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 1997, s. 6. Bu argümana yaslanarak “yaşamımız kocaman bir kurgudan ibaretse biyografi yazarının, tarih yazarının görevi de yeni bir gerçek icat etmektir” diyebilir miyiz?

71 Marcus, *Autobiography: A Very Short Introduction*.

72 Pascal Boyer, “Anılar Ne İşe Yarar? Hatırlamanın Biliş ve Kültürle İlgili İşlevleri”, *Zihinde ve Kültürde Bellek*, 2. Basım 2021, Pascal Boyer ve James V. Wertsch (ed.), çev. Yonca Aşçı Dalar, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2015, s. 39.

73 Gusdorf, “Conditions and Limits of Autobiography”.

74 Aksoy, *Kurgulanmış Benlikler: Otobiyografi, Kadın, Cumhuriyet*. Örneğin Thomas S. Hines, Frank Lloyd Wright’ın *An Autobiography* başlıklı öz yaşam öyküsündeki bariz hatalar ve ihmaller nedeniyle geçmişin doğru şekilde yeniden inşa edilememesinden tarihçilerin duyduğu rahatsızlıktan söz eder. Bkz. Thomas S. Hines, “The Search for Frank Lloyd Wright: History, Biography, Autobiography”, *Journal of the Society of Architectural Historians* 54, sy. 4, 1995, s. 467-76.

75 Diğer kurallar hikâyenin tüm yaşamı kapsamaması, hikâyede hiçbir şeyin gizlenmemesi, kullanılan kaynakların tanımlanabilir olması, biyografi yazarının konuyu bilmesi ve nesnel olması ve biyografinin bir tarih biçimi olmasıdır. Bkz. Hermione Lee, *Biography: A Very Short Introduction*, New York: Oxford University Press, 2009.

halinde ve temalar etrafında ele almaya yakın buldular. Erdoğan Elmas, “Yukarıda andıklarım ‘yazar’dır. Yazar olmadığımı göre yaşamımı anlatmak yerine sınırlı bir zaman parçasındaki gözlemlerimi, yaşadıklarımın perde arkasını, 1962-2012 arası elli yıllık mimarlık anılarımı anlatmak ilginç olabilir diye düşündüm” diye vurgular.⁷⁶ Mualla Eyuboğlu ise söyleşide anlattıklarının bir kitap haline gelebilmesini, bütünlüğü olan bir hikâyeye dönüşmesini yazar Tûbâ Çandar’dan bekler:

Bak ben sana bir şey söyleyeyim mi, bunca yıl çalıştım, didindim... Emek verdim. Ama sonradan baktığımda, not bile tutmamışım bu yaptıklarım dair. Hiçbir şey kalmamış geriye... Sen benim bu yaşamda bu halimde anlattıklarımın bir kitap çıkarabilirsen eğer, benim hayır duamı alırsın ancak. Ve inşallah yaparsın bunu...⁷⁷

Yaşam öyküleri, öz yaşam öyküleri hikâyeyi kurmada belgelere ve bilgi kaynaklarına (mektup, fotoğraf, günlük, kişisel hatıralar, eşyalar gibi) ihtiyaç duyarken anı veya söyleşilerde mimar-yazarın hatırladıkları ve hafızası birincil kaynaktır. Doğan Hasol nasıl yazdığı, daha önce aldığı notları mı kullandığı sorulduğunda; “Aslında anılar bellekte yer ediyor ve tutulmuş notlar kadar geçerli oluyor bence.” diye belirtir.⁷⁸ Ama hafıza seçicidir ve hafızanın seçiciliği rastlantısaldır: Sabahattin Eyuboğlu, Akademiden mezun olduğunda Mualla Eyuboğlu’nu, Yahya Kemal’le tanıştırmaya Park Otele götürür. Nehir söyleşide o güne dönen Mualla Eyuboğlu, Yahya Kemal’den dizeler, mısralar okumaya başlar. “Unutulmaz bir mezuniyet hediyesi desenize...” der söyleşiyi yönlendiren Tûbâ Çandar, ve “Fakat Mualla Hanım, nasıl oluyor da hatırlıyorsunuz bu dizeleri?” diye de ekler. Mualla Eyuboğlu’nun verdiği yanıt manidardır: “Bir bilsem... Sonra da düşünüyorum taşınmıyorum, mesela Robert’le neden bu kadar çok kavga ederdik, neydi kavga konularımız diye... Bir tanesi gelmiyor aklıma. Böyle bir şey işte insan hafızası...”⁷⁹ Bu bağlamda, otobiyografinin geçmişte olanların bir tekrarı olmadığını hatırlatmakta fayda var: Öz yaşam öyküsü ancak hatırlananlar aracılığıyla, sonsuza dek yiten bir dünyanın varlığını sunar.⁸⁰

Bir yazın türü olarak otobiyografinin tarihten giderek uzaklaşarak edebiyata yaklaşmasının nedeni ziyadesiyle öznel oluşudur. Ne ki, yaşam yazımında (tıpkı tarihyazımında olduğu gibi) öznel ile nesnel olanı ayırt etmek çok da kolay değildir. Zweig, kendi yaşamı ve deneyimlerinden doğru şöyle açıklar:

76 Erdoğan Elmas, *Mimarlık Anıları 1963-2012*, s. 14.

77 Mualla Eyuboğlu Anhegger, *Hitit Güneşi*, s. 164.

78 Doğan Hasol, *Aferin Desinler Diye... “Doğan Hasol Kitabı”*, İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları, 2011.

79 Mualla Eyuboğlu Anhegger, *Hitit Güneşi*, s. 51.

80 Gusdorf, “Conditions and Limits of Autobiography”.

Bütün geçmişimden geriye kalan tek şey, alnımın arkasında taşıdıklarım-
dır. Diğerleri şu anda benim için ulaşılamaz ya da kaybolmuş belgelerdir.
Ama bizim kuşak, kaybolanın arkasından yas tutmama sanatını çok iyi
öğrendi; belgelerin ve öteki ayrıntıların kaybolması, yazacağım bu kitap
için belki de bir kazanım olacaktır. Çünkü ben, belleğimizi *bir şeyi* tesa-
düfen muhafaza eden, *diğerlerini* ise tesadüfen kaybeden bir unsur olarak değil,
bilerek düzene koyan ve bilgece bir şekilde devre dışı bırakan bir
güç olarak değerlendiriyorum. İnsanın kendi yaşamından unuttuğu her
şey, aslında bir içgüdüyle çoktan unutulmaya mahkûm olmuş şeylerdir.
Sadece benim bizzat muhafaza etmek istediğim şeyin başkaları için de
muhafaza edilmeye hakkı vardır. Ey anılar, benim yerime siz konuşun ve
seçimi siz yapın öyleyse, tarihin karanlık sayfalarında unutulup gitmeden,
hiç olmazsa yaşadıklarına ayna tutun!⁸¹ [vurgular benim]

Bu bağlamda öznel olanı da bir bilgi biçimi olarak kabul edebilir miyiz? Ha-
yatımızı gerçeklerden çok bizde oluşan ve kendimize dair yeniden kurduğumuz
öyküler/öykülerimiz tanımlıyor.⁸² Öznelliğin yanı sıra, süreklilikler içeren, ne-
den-sonuç ilişkileriyle örülmüş, eksiksiz bir anlatı kurma dürtüsü, biyografinin
merkezinde yer alır. Dolayısıyla mimarlığı mimarın yaşamı boyunca ele almayı
denerken, mimari üretim ister istemez tasarımcının “kişisel gelişimiyle eşleşti-
rilir” ve bu çerçevede biyografik yaklaşım “zamandizinsel” bir sınır tanımlar.⁸³
Terry Eagleton’ın “biyografik formun acımasız doğrusallığı” olarak adlandırdığı
otobiyografideki doğrusallık, mimarlığa dair – örneğin biyolojiden alıntuladığımız
doğumdan ölüme gelişim evreleri, ya da acemilik, kalfalık ve ustalık dönemleri
gibi – ilerlemeye dayalı bir analiz sunar. Böylece otobiyografik anlatı çoğu durumda
“anlam verme, haklı çıkarma, zorunlu bir gelişmenin böylece oluşmuş aşamaları
olarak” kurulur.⁸⁴ Bu yaklaşım, Bourdieu’nun dikkat çektiği gibi “... tarihi, tarihsel
olayların birbirini izlemesi, bir tarihsel olaylar silsilesi olarak gören tarih felsefesi-
nin, sessizce kabulü anlamına gelir.”⁸⁵ Yaşam anlatılarına yönelik eleştirilerin bir
diğer eksenini, biyografinin bireyin tarihteki rolüne fazla önem verdiği düşüncesi
oluşturur. Hatta Caine’e göre bu endişe yerini, “bireysel bir yaşamın geniş çaplı
bir tarihsel değişimi yansıtmaya kapasitesiyle” ilgili yeni bir endişeye bırakmıştır.⁸⁶
Yaşam öyküsü yazarı kendi tarihini yazar çünkü geçmişte yaşananlar ancak son-
rasında yaşananlarla bağlantısı kurulduğunda tarihsellik kazanır.

81 Zweig, *Dünyanın Dünyası - Bir Avrupalının Anıları*, s. 18.

82 McAdams, “The Psychology of Life Stories”.

83 Arnold, *Reading Architectural History*.

84 Pierre Bourdieu, “Yaşamöyküsü Yanılsaması”, *Pratik Nedenler: Eylem Kuramı Üzerine*, ilk baskı 1986, çev. H. Tufan, İstanbul: Kesit Yayıncılık, 1995, s. 82.

85 Bourdieu, “Yaşamöyküsü Yanılsaması”, s. 81.

86 Caine, *Biyografi ve Tarih*, s. 6.

V. Tarih Yazmak

Biyografinin babası olarak anılan Yunan yazar Plutarch'a (Plutarkhos) göre yaşam öyküsü insanın kim olduğunu ortaya çıkaran bir çalışmayken, tarih insanların eylemlerini inceler.⁸⁷ Kim olduğumuz ile ne yaptığımız arasındaki sınır muğlak bir sınır olmakla birlikte kimi zaman aralarında bir ilişki kurmak da mümkün. Bu karşılık, hem biyografi ve tarih arasındaki bağı anlamayı ve tartışmadaki güçlüğü hem de bu ilişkideki potansiyeli belirler. Çünkü yaşam öyküsü (ve öz yaşam öyküsü), kendilik ve evren arasında, varoluşa dair sınıra yerleşir.⁸⁸ Bu bağlamda, yaşam anlatıları ve tarih niyetleri açısından benzerlikler, kullandıkları yöntemler çerçevesinde farklılıklar taşır. Tarihin niçin bir zorunluluk olduğunu ortaya koyarken, İngiliz tarihçi Arthur Marwick bir karşılaştırmaya başvurur ve belleğin birey için atfettiği şey her neyse tarihin de toplum için o olduğundan bahseder. Marwick'e göre "geçmiş hakkında bilgi sahibi olmayan bir toplum, hafızasız bir birey gibidir."⁸⁹ Yazarın burada kurmaya çalıştığı karşılaştırma, tarihin de bir nevi bellek olmasında temellenmiyor. Daha ziyade Marwick, toplumun ve bireylerin geçmişlerine dair bilgi üretmeleri arasındaki benzerliğe dikkat çeker. Biyografinin söz gelimi İngiliz dilinde XVII. yüzyılda bir kelime olarak ortaya çıkışına dek, anlamını iletme için en sık kullanılan kelimelerden birinin tarih oluşu bu bağlamda tesadüf değildir.⁹⁰ Diğer bir deyişle, her ikisi de – yani şöyle formüle edecek olursak eğer – bir yaşam öyküsü veya bir tarihyazmak / yaşam yazımı ve tarihyazımı, özünde, geçmişle ilişki kurmanın bir biçimidir. Tarihçi ve otobiyografi yazarı geçmiş ile bugün arasında aracılık eder. Yine de Richard Holmes'un haklı tespitiyle yaşam öyküsel anlatı, geçmişle ilişki kuran kırık bir köprüdür.⁹¹

Tarih boyunca araştırmacı ve yazarlar, sanatçılar ve eserleri arasında yakın bir bağın var olduğuna inandılar ve sanatçıların yaşam öykülerini kayıt altına aldılar.⁹² Araştırmacılar uzun yıllardır mimarlığı da, eser sahibi mimarları odağına alarak anlamaya çalıştılar.⁹³ Bu nedenle, edebi kuramın eser sahipliği (*authorship*) üzerine

87 Shirley A. Leckie, "Biography Matters: Why Historians Need Well-Crafted Biographies More than Ever", *Writing Biography: Historians & Their Craft*, Lloyd E. Ambrosius (ed.), Lincoln, London: University of Nebraska Press, 2004, s. 1-26.

88 Her bir biyografi, kısmen otobiyografiktir. Bkz. Leckie, "Biography Matters: Why Historians Need Well-Crafted Biographies More than Ever".

89 Arthur Marwick, *The New Nature of History: Knowledge, Evidence, Language*, Basingstoke, Hampshire: Palgrave, 2001, s. 31.

90 Donald James Winslow, *Life-Writing. A Glossary of Terms in Biography, Autobiography, and Related Forms*, Hawaii: University of Hawaii Press, 1995.

91 Lee, *Biography: A Very Short Introduction*.

92 Giorgio Vasari, Carlo Cesare Malvasia ve Giovanni Pietro Bellori'nin XVI ve XVII. yüzyılda sanatçılar ve eserleri arasında açık bir ilişki gördükleri için sanatçıların yaşam hikâyelerini kayıt altına almayı denediler.

93 Turan Özkaya, "The Art of Reconciliation: Autobiography and Objectivity in the Work of Aldo Rossi".

açtığı tartışmalara rağmen, Dana Arnold mimarlığı, mimarının yaşamı boyunca keşfetme isteğinin mimarlık tarihinin kurulumunda önemli bir güç olarak kalmaya devam ettiğine işaret eder.⁹⁴ Andrew Leach ise biyografiyi, mimarlık tarihinde “geçmiş organize etmeye yönelik” sıklıkla izlenen yollardan biri olarak sayar.⁹⁵ “Biyografik (ve bazen otobiyografik) hatlar boyunca organize edilen mimarlık tarihi[nin], en yaygın olarak bir mimarın bilinen yapıtlarını sunan ve bu yapıtların analizi için çerçeveler kuran monografi ve *œuvre complète* [tüm yapıtları] türü çalışmalardan” oluştuğuna dikkat çeker.⁹⁶ Yaraman’ın belirttiği üzere, “Biyografi, her şeyden önce insan bilimlerinin hemen hepsine malzeme sunmak gibi bir nitelik taşıyor; zira bir edebiyat türü olarak tanımlansa bile, tarih, sosyoloji, sosyal antropoloji ve psikolojiyle karşılıklı bir ilişki içerisinde bulunuyor.”⁹⁷ Dolayısıyla, biyografik anlatıların tarih ve tarihyazımı için önemini savunan tarihçiler kadar sınırlarına vurgu yapanlar da var. Burada, her bağlam, durum ve vaka için uygun tarihyazım yöntemini belirleyebilmenin ve uygun ortaklıklarla birine karar verebilmenin önemli olduğunu söyleyebiliriz. Sonuç olarak, tarihyazımının eski ve köklü yazın türlerinden biri olan biyografi, mimarlık tarihyazımının geçmişini anlama ve yeniden kurma çabasında hâlâ çokça başvurduğu üretken ve ilham verici bir yoldur.

Otobiyografi yazarı, “kendi tarihini anlatma işini” kendisine vermiştir.⁹⁸ Böylece kendi yaşam öyküsünü anlatan mimar, tarih yazıcılar için ilk elden kaynak ve belge üretir.⁹⁹ Sedat Eldem ile yaptıkları söyleşide yaşam öyküsünü mimarın kendisinden dinlemenin “hem ayrı bir keyfi... hem de sonsuz bir belgesel değeri” olduğundan söz eder Suha Özkan ve Engin Yenal.¹⁰⁰ Mimarın yaşadıklarını, düşündüklerini aracısız paylaşmasının, öz yaşam öyküsünü yazan mimarın da ayırında olduğu değerli bir yanı var. Tekeli’nin “İçinden geçtiğim uzun dönemin sadece mesleki açıdan değil, yaşamımla kesişen pek çok yönüyle anlatımı, ileriki yıllarda bu dönemle ilgilenen araştırmacılara ilk elden bir anlatım sunabilirdi” deyişi bu düşünceyi destekler nitelikte.¹⁰¹ Diğer bir bakış açısıyla yaşam öyküsünde birey kendisini tarihselleştirir, otobiyografi yazarlığı mimarların kendi tarihlerini

94 Arnold, *Reading Architectural History*.

95 Andrew Leach, *Mimarlık Tarihi Nedir?*, ilk baskı 2010, çev. Hayrullah Doğan, İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları, 2015.

96 Leach, *Mimarlık Tarihi Nedir?*, s. 65.

97 Ayşegül Yaraman, “Başlarken: Niçin Biyografi / Nasıl Biyografi / Hangi Biyografi?”, *Biyografya*, sy. Kasım-1, 2001, s. 7.

98 Gusdorf, “Conditions and Limits of Autobiography”.

99 Enis Batur, Bruno Taut’un *İstanbul Günlüğü*’nden “birincil elden tanıklık belgesi” olarak söz eder. Bkz. Enis Batur, “Bruno Taut, ‘dışardan’ bir Caninet-Portrait”, *İstanbul Günlüğü* 10.11.1936-13.12.1938, *Bruno Taut*, çev. Tevfik Turan, İstanbul: Kırmızı Kedi Yay., 2021, s. 7-11.

100 Suha Özkan ve Engin Yenal, *Sedad Eldem ile Söyleşiler*, İstanbul: Literatür, 2014.

101 Tekeli, *Çebiş Evi’nden Hisartepe’ye*, s. 14.

yazma girişimleri olarak da görülebilir. Ne var ki mimar-yazar, kendi yaşamına bir biyografi yazarı ya da tarihçinin ele alacağı şüphe ve eleştirel mesafeye yaklaşmaz. Doğan Tekeli'nin yaşam öyküsünün Sunuş'unda "Eleştirilenler, otobiyografilerin taraflı olmaktan kurtulamayacağını söyler,"¹⁰² diye yazması da bu farkındalığı işaret eder. Erdoğan Elmas ise "Ne kadar nesnel olmaya gayret etsem de, yazdıklarım da duygularım da vardır," diye belirtir.¹⁰³ Mimar özne kendi yaşamını neden anlatma ihtiyacındadır sorusuna verilecek olası yanıtlar, yani tarihin bir amaca yönelik olarak araçsallaşması Manfredo Tafuri'nin "etkin" (*operative*) tarihyazımı tartışmasını akla getiriyor.¹⁰⁴ Gerçekten de mesleki pratiği meşrulaştıran bir mimarlık tarihi yerine yeni yaklaşımlar ve analitik araçlar arıyorsak eğer mimarlık tarihyazımını araç olarak kullanmaktan uzaklaşmamız gerekmektedir.¹⁰⁵ Yine de mimarın yaşam öyküsü mimar bireyin kendi içinde yaşadığı dünyayı nasıl anladığı, kendi üretimlerini, ilişkilerini, eylemlerini nasıl anlamlandırdığına dair bir görüş sunar, mimarlığını okumada bir art alan kurar. Bir otobiyografi sadece mimar öznenin bahsetmez. "Pek çok isim, kurum kendi geçmişleriyle ve mimarın yaşamında oynadıkları rollerle otobiyografinin bir parçası olurlar. Başka bir deyişle, mimar, anlatisıyla kendini tarihselleştirirken tanıklarını da üretir."¹⁰⁶ Mimarı, ait olduğu ağlar içerisinde okumak, o ağları anlamaya çalışmak da mimarlık tarihyazımı için giderek önemli bir hal alır.¹⁰⁷

Yaşam anlatılarının sunduğu olanaklar, tarihyazımında yaşanan bir değişimin eşliğinde merkezi bir konuma gelmesini ve ilgi görmesini sağlamıştır. Yaşam öyküleri resmi tarihlerin, savaşlar tarihlerinin ihmal ettiklerine, dışarıda bıraktıklarına sıcak bir ilgiyle yakından bakma fırsatı sunar. "... Yalnızca gürültü çıkartan oyuncuların en gerçekleri olduğuna inanmamak gerekir", diye vurgular Braudel elbette orada "sessiz olan başkaları da vardır..."¹⁰⁸ Tarihyazımında yaşam öyküsü yazarlığı deyince akla ilkin "tarihte önemli rol oynadığına hükmedilen kişileri,

102 Tekeli, *Çeşit Evi'nden Hisartep'e*, s. 14.

103 Erdoğan Elmas, *Mimarlık Anıları 1962-2012* (İstanbul: Mimarlık Vakfı İktisadi İşletmesi, 2012), s. 14.

104 Tafuri, mimarlık tarihinin özerkliğini savunurken mimarlığın tarihsel perspektifle analizini kanonu sürdürme sorumluluğundan kurtarır ve mimarlık kuramını ideolojik bir sistem olarak yeniden ele almayı önerir. Andrew Leach, "Choosing History: A Study of Manfredo Tafuri's Theorisation of Architectural History and Architectural History Research", Doktora Tezi, Universiteit Gent, 2006, https://libstore.ugent.be/fulltxt/RUG01/000/955/648/RUG01-000955648_2010_0001_AC.pdf.

105 Ignasi De Solà-Morales, "Being Manfredo Tafuri: Wickedness, Anxiety, Disenchantment", *Architecture New York*, sy. 25-26, 2000, s. 8-9.

106 Bancı, "Kütüphane: [Kitap incelemesi] Çeşit Evi'nden Hisartep'e".

107 Bu anlamıyla otobiyografi, son yıllarda grup ya da topluluklar biyografisi olarak da adlandırılan "kolektif biyografi" çalışma alanı için de veri sağlar.

108 Fernand Braudel, *Tarih Üzerine Yazılar*, 2. Baskı, ilk baskı 1958, çev. Mehmet Ali Kılıçbay, Ankara: Doğu Batı Yayınları, 2016, s. 68.

yani ‘büyük adamları’ inceleyen” çalışmalar gelse de 1970’li yıllardan beri birçok araştırma aracılığıyla belirmeye başlayan yeni biyografi sıradan insanları da konu edinir.¹⁰⁹ Yeni biyografi, tarihin kendi yöntem ve yaklaşımlarında yaşadığı dönüşümün bir sonucu olmakla birlikte bu bağlamda yarattığı açılımlar, sınırlı sayıda kişi ve yapı ile ilgilenen mimarlık tarihyazımına da çoğulcu bir yaklaşım getirir. Ortamın belli başlı oyuncularının mimarlığıyla oluşan bir kanon yerine, sessiz olanların da ürettiği mimarlıkların katılımıyla çoğul ve çok sesli bir mimarlık tarihi yöntemine niyet eder.

VI. Sonuç Yerine

Yakın tarihli çalışmaların öz yaşam öyküsünü tarih ve edebiyat arasında melez bir tür, geçerli bir tarih biçimi ya da geleneksel olmayan tarih olarak tanımlamaları¹¹⁰ yaşam anlatıları yazınının mimarlık alanındaki yerini ve mimarlık tarihyazımındaki rolünü – mimari pratikle, bilimsel ve akademik üretimlerle karşılıklı ilişkileri içerisinde – yeniden gözden geçirmemiz gerektiğini bir kez daha hatırlatıyor. Köklü bir geleneğe ve geçmişe sahip yaşam anlatılarının mimarlığı tarihsel perspektifle ele almadaki, mimari üretimi anlama ve açıklamadaki aracılığı yadsınamasa da otobiyografiye yapı ve mimarı arasında tanımı ve tespiti zor görünen ilişkiyi odağa alarak yaklaşmak mimarların yaşam anlatılarını ve mimarlık tarihyazımını tek boyuta indirgeme riskini barındırmaktadır. Ne ki mimarlığı her zaman yapı yapma ile sonuçlanmayan farklı üretim süreçleriyle yeniden kavramsallaştırdığımızda, tasarlama ve inşa etme pratiğinin ötesinde bir mimarlık anlayışıyla, farklı mimar kimliklerinin çoklu pratikleriyle tanımlanan kültürel bir alana ulaşırsınız. Benzer şekilde mimarlık tarihinin çalışma konularını da üsluplar, mimarlar ve yapılarla tanımlanan kalıplar dışında daha geniş bir perspektife yerleştirdiğimizde yaşam anlatıları mimarlığı tarihsel olarak çözümlemede kültürün çoğul aktörlerine, mimari bilgi ve pratiğine dair bir yaklaşım olarak karşımıza çıkar. Mimarların yaşam anlatıları mimar öznelerin bakış açılarıyla yazılır, onların mimarlık kültürüne katkıları ile biçimlenir aynı zamanda çok aktörlü, türlü çeşit mimari pratikle kurulan, çok sesli mimarlık ortamının da izlerini taşır.

Mimar otobiyografisinin bireyin kendi geçmişine ve yaşamına dair bir bilgi üretme yolu olması ve bu üretimin aynı zamanda tarihçi ve araştırmacılar için de belge değeri taşıyor olması, mimarlığı yaşam anlatıları aracılığıyla ele almadaki güçlüğü ve özgünlüğü vurguluyor. Mekân ve zamanda paralel duran, kesişmeyen bu iki düzlem tarihyazımında bir paradoksa işaret eder. Zira tarihyazımında geçmişte yaşanan olayların anlamını belirlemede temel olarak iki bakış açısı

109 Derin Terzioğlu, “Tarihi İnsanlı Yazmak: Bir Tarih Anlatı Türü Olarak Biyografi ve Osmanlı Tarihyazıcılığı”, *Cogito - Selçuklular*, sy. 29, Güz, 2001, s. 284.

110 Bkz. Jaume Aurell, “Autobiographical Texts as Historiographical Sources: Rereading Fernand Braudel and Annie Kriegel”, *Biography* 29, sy. 3, 2006, s. 425-45; Jeremy D. Popkin, *History, Historians & Autobiography*, Chicago: University of Chicago Press, 2005.

bulunabilir. İlki, geçmişteki kişilerin yaşadıkları dönemde yaptıklarına inandıkları şeyleri anlamak; ikincisi ise olayların zaman içerisinde kazandığı anlamları, belki de içinde yaşayanların hiçbir zaman atfedemeyecekleri anlamları belirlemek.¹¹¹ Biyografi ve otobiyografi birbirine paralel duran bu iki düzlemi – yaptığımız tarih ile yazdığımız tarihi – birleştirmeyi dener. Yaşam öyküsünü yazan mimar, dönemde yapmış (ya da yapmamış) olduklarını kendi bağlamları içerisinde kurmaya çalışırken, bugün ifade ettiği anlamları da belirginleştirmeye çalışır. Bir anlatıcı olarak birinci tekil öznenin varlığı ve yarattığı kurgu, tarihyazımının bu ontolojik paradoksuna yerleşir. Biyografik yaklaşım, bugünkü olayları tarihselleştirirken ya da geçmişe dair yazarken beliren ayrı iki düzlem arasındaki boşlukları doldurmak ister, hatta (varsa eğer) hataları düzeltir!

Mimarların yaşam anlatılarını ister edebî bir tür istersek tarih olarak niteleyim, bu, otobiyografinin çeşitli bilgi alanları arasında yer aldığı ve onlara veri sağladığı gerçeğini değiştirmiyor. Diğer taraftan yaşam anlatılarının tanımlamanın beyhudeliği ve otobiyografinin “bir dereceye kadar tüm metinlerde ortaya çıkan bir okuma ya da anlama figürü”¹¹² olarak ele alınması beni bu çalışmada bireyin kendi öyküsünü kurduğu anlatıların güçlü ve zayıf yönlerini, sunduğu olanakları ve yöntem olarak sınırlarını gözden geçirerek, geniş açılımları olan bir alanda, konuya giriş niteliğinde değerlendirilebilecek bir tartışma üretmeye yöneltti. Burada, otobiyografiyi tanımlamadaki güçlük ve sınırların geçirgen oluşu nedeniyle yaşam anlatılarını ele almada bir yaklaşımlar bütünü kurmayı ve mimarların yaşam anlatılarının açtığı pencereden bakmaya ilişkin okura bir içgörü kazandırmayı amaçladım. Yaşam öyküsel ve tarihsel yöntemlerin geçmişe dair bilgi üretiminde yan yana oluşunu; Türkiyeli mimarların otobiyografileri, yaşam yazımı ve tarihyazımı, birey ve toplum, özel ve kamusal, mikro ve makro ölçekler, öznel ve nesnel, kurmaca ve hakikat gibi ikiliklerde yatan gerilimler aracılığıyla görünür kılmaya çalıştım. Böylece uzun geçmişinde sınırlara itilmesine neden olsa da yaşam öyküsel anlatıların yapısal zaafı ve çok katmanlı doğasına içkin potansiyeller neden daha iyi çalışılmış, daha çok iyi yazılmış (oto)biyografiye ihtiyaç duyduğumuzu gözler önüne seriyor. Zira tarih yoktur, tarihler vardır; hakikate giden tek yol yoktur yollar vardır. Her tarihsel inceleme bir gerçeklik arayışıdır. Aynı zamanda bu araştırma, geçmişe eğilirken kullanacağımız ön kabullere dair kurmaca ve tarih arasındaki farklılıkları ve yakınlıkları vurgulayarak mimar otobiyografilerini eleştirel olarak okumada sağlam bir zemin oluşturmayı deniyor, böylece mimarların yaşam anlatılarını daha iyi anlamaya yardımcı olmaya çalışıyor. Mimarlığın bir kavram ve meslek olarak zaman içinde değiştiği, mimarlığın ve mimarlık tarihinin ne olduğu veya nasıl yapılması gerektiği konusunda bir uzlaşıya varamadığımız bir

111 Levent Yılmaz, *Modern Zamanın Tarihi: Batı'da Yeni'nin Değer Haline Gelişi*, 2.basım, çev. M. Emin Özcan, İstanbul: Metis Yayıncılık, 2016, s. 15.

112 Paul De Man, “Autobiography as de-Facement”, *The Rhetoric of Romanticism*, New York: Columbia University Press, 1984, s. 67-81.

ortamda, birkaç yüz yıl önce dile getirilen tarihin sayısız biyografinin özü olması görüşü,¹¹³ sadece yaşam öykülerinden oluşan bir mimarlık tarihi yazabilir miyiz, yazarsak tarihin yeni bir yorumuna ulaşır mıyız gibi soruları akla getirmektedir. Bu bağlamda, geçmişle ilişki kurmanın bir yolu olan mimarların yaşam anlatıları mimar bireyin geçmişe dair bilgi üretme deneyini toplumun bilgisine dönüş-türmede izlenecek çoğulcu ve kapsayıcı bir yaklaşım olarak gelecek vad ediyor.

Kaynaklar

- Adams, Laurie Schneider, “Biography and Autobiography”, *The Methodologies of Art: An Introduction*, US: Westview Press, 1996, s. 101-18.
- Aksoy, Nazan, *Kurgulanmış Benlikler: Otobiyografi, Kadın, Cumhuriyet*, 3. baskı (ilk baskı 2009), İstanbul: İletişim Yayınları, 2018.
- Anstey, Tim, “Authority and Authorship in L. B. Alberti’s De re aedificatoria”, *Nordisk arkitekturforskning*, sy. 4, 2003, s. 19-25.
- Anstey, Tim, Katja Grillner, ve Rolf Hughes (eds.), *Architecture and Authorship*, UK: Black Dog Publishing, 2007.
- Arnold, Dana, *Reading Architectural History*, London and New York: Routledge, 2002.
- Arnold, Dana ve Joanna Sofaer, “Introduction: Biographies and Space”, *Biographies and Space: Placing the subject in art and architecture*, Dana Arnold ve Joanna Sofaer (eds.), London and New York: Routledge, 2008, s. 1-5.
- Aurell, Jaume, “Autobiographical Texts as Historiographical Sources: Rereading Fernand Braudel and Annie Kriegel”, *Biography* 29, sy.3, 2006, s. 425-45.
- Auster, Paul, *Kış Günlüğü*, çev. Seçkin Selvi, 4. basım (Türkçe’de 1.basım 2012), İstanbul: Can Sanat Yayınları, 2020.
- Balamir, Aydan (ed.), *Clemens Holzmeister - Çağın Dönümünde Bir Mimar*, İstanbul: Boyut Yayın Grubu, 2010.
- Ballard, J. G., *Çarpışma*, ilk baskı 1973, çev. N. Deveci, İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 1997.
- Bancı, Selda. *Matbu Mimarlıklar: Türkiye’de 1950’lerden 1980’lere Mimar Oto-Monografileri*. Ankara: ODTÜ Yayıncılık, 2018.
- . “Kütüphane: [Kitap incelemesi] Çebiş Evi’nden Hisar-tepe’ye”. *Mimarist*, sy 2019/2-Mayıs (2019): 13-14.
- , ed. *Mimar Nejat Ersin*. Ankara: TMMOB Mimarlar Odası - Mimarlar Derneği 1927, 2021.
- Barthes, Roland, *Camera Lucida Fotoğraf Üzerine Düşünceler*, 7. baskı, ilk Baskı 1992, çev. Reha Akçakaya, İstanbul: Altıkkırkbeş Yayın, 2016.
- Barthes, Roland, *Roland Barthes*, 3.baskı, ilk Baskı 1998, çev. Sema Rifat, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2015.

- Batur, Enis, "Bruno Taut, 'dışarıdan' bir Caninet-Portrait", *İstanbul Günlüğü* 10.11.1936-13.12.1938, *Bruno Taut*, çev. Tevfik Turan, İstanbul: Kırmızı Kedi Yay., 2021, s. 7-11.
- Bektaş, Cengiz, *Proje Uygulama 2: Cengiz Bektaş Mimarlık Çalışmaları*, Ankara: Yaprak Kitabevi, 1979.
- Berntsen, Dorthve ve Annette Bohn, "Kültürel Yaşam Senaryoları ve Bireysel Yaşam Öyküleri", *Zihinde ve Kültürde Bellek*, 2. Basım 2021, Pascal Boyer ve James V. Wertsch (eds.), çev. Yonca Aşçı Dalar, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2015, s. 79-105.
- Bourdieu, Pierre, "Yaşamöyküsü Yanılsaması", *Pratik Nedenler: Eylem Kuramı Üzerine*, ilk baskı 1986, çev. H. Tufan, İstanbul: Kesit Yayıncılık, 1995, s. 81-89.
- Boyer, Pascal, "Anılar Ne İşe Yarar? Hatırlamanın Biliş ve Kültürle İlgili İşlevleri", *Zihinde ve Kültürde Bellek*, 2. Basım 2021, Pascal Boyer ve James V. Wertsch (eds.), çev. Yonca Aşçı Dalar, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2015, s. 5-36.
- Braudel, Fernand, *Tarih Üzerine Yazılar*, 2. Baskı, ilk baskı 1958, çev. Mehmet Ali Kılıçbay, Ankara: Doğu Batı Yayınları, 2016.
- Caine, Barbara, *Biyografi ve Tarih*, ilk baskı 2010, çev. Müge Sözen, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2019.
- Casas, Agustín Ferrer, *Mies*, Grafito Editorial, 2019.
- Çil, Nafi, *Mimar Olmak*, İzmir: TMMOB Mimarlar Odası İzmir Şubesi, 2007.
- De Man, Paul, "Autobiography as de-Facement", *The Rhetoric of Romanticism*, New York: Columbia University Press, 1984, s. 67-81.
- De Solà-Morales, Ignasi, "Being Manfredo Tafuri: Wickedness, Anxiety, Disenchantment", *Architecture New York*, sy. 25-26, 2000, s. 8-9.
- Düzenli, Halil İbrahim, *İdrak ve İnşa: Turgut Cansever Mimarlığının İki Düzlemi*, İstanbul: Klasik Yayınları, 2009.
- Eldem, Edhem, Bülent Tanju ve Uğur Tanyeli, *Sedad Hakkı Eldem I: Gençlik Yılları*, İstanbul: Osmanlı Bankası Arşiv ve Araştırma Merkezi, 2008.
- Elmas, Erdoğan, *Mimarlık Anıları 1963-2012*, İstanbul: Mimarlık Vakfı İktisadi İşletmesi, 2012.
- Erten, Erdem, "Müzmin Bir Romantiğin Dağınık Güncesi: Nafi Çil ve 'Mimar Olmak' Üzerine İzlenimler", *Ege Mimarlık*, Temmuz, 2021, s. 30-32.
- Eyuboğlu Anhegger, Mualla, *Hitit Güneşi*, İstanbul: Doğan Kitap, 2003.
- Freely, Brendan ve John Freely, *Galata, Pera, Beyoğlu: Bir Biyografi*, çev. Yelda Türedi, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2014.
- Geis, Patricia, *Frank Lloyd Wright: Meet the Architect*, Princeton Architectural Press, 2019.

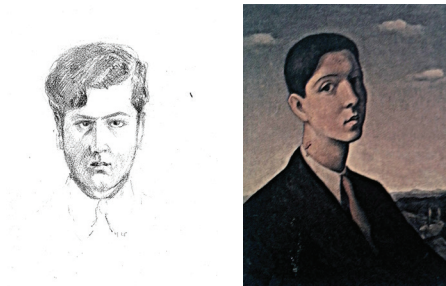
- Gusdorf, Georges, "Conditions and Limits of Autobiography", *Autobiography: Essays Theoretical and Critical*, James Olney (ed.), Princeton, New Jersey: Princeton University Press, 1980, s. 28-48.
- Hajer, Maarten, "The Generic City", *Theory, Culture and Society* 16, sy. 4, 1999, s. 137-44.
- Hasol, Doğan, *Aferin Desinler Diye... "Doğan Hasol Kitabı"*, İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları, 2011.
- Hines, Thomas S., "The Search for Frank Lloyd Wright: History, Biography, Autobiography", *Journal of the Society of Architectural Historians* 54, sy. 4, 1995, s. 467-76.
- Hsu, Frances, "The Ends of Modernism: Structuralism and Surrealism in the Work of Rem Koolhaas", Doktora Tezi, ETH Zürich, 2003.
- Isenberg, Noah. "Reading 'Between the Lines'", *Unlikely History: The Changing German-Jewish Symbiosis, 1945-2000*, Leslie Morris ve Jack Zipes (eds.), England: Palgrave, 2002, s. 155-82.
- Karaaslan, Merih, *Merih Karaaslan - Yapıtlar Anılar 1*, Ankara: Karaaslan Mimarlık Ltd. Şti., 2001.
- Kitap Tanıtımı: Hayatı Sevdim, Yavuz Önen*. Mimarlar Derneği 1927. çevrimiçi, 2021. <https://www.youtube.com/watch?v=j0GIPLgUxg>.
- Kostof, Spiro (ed.), *The Architect: Chapters in the History of the Profession*, New York, Oxford: Oxford University Press, 1977.
- Leach, Andrew, "Choosing History: A Study of Manfredo Tafuri's Theorisation of Architectural History and Architectural History Research", Doktora Tezi, Universiteit Gent, 2006. https://libstore.ugent.be/fulltxt/RUG01/000/955/648/RUG01-000955648_2010_0001_AC.pdf.
- Leach, Andrew, *Mimarlık Tarihi Nedir?*, İlk baskı 2010, çev. Hayrullah Doğan, İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları, 2015.
- Leckie, Shirley A., "Biography Matters: Why Historians Need Well-Crafted Biographies More than Ever", *Writing Biography Historians & Their Craft*, Lloyd E. Ambrosius (ed.), Lincoln, London: University of Nebraska Press, 2004, s. 1-26.
- Lee, Hermione, *Biography: A Very Short Introduction*, New York: Oxford University Press, 2009.
- Lejeune, Philippe, "Özyaşamöyküsünde Yenilik Yapılabilir mi?", çev. İhsan Batur. *Kitaplık Dergisi*, sy. 37, 1999, s. 163-74.
- Lobsinger, Mary Louise, "That Obscure Object of Desire: Autobiography and Reputation in the Work of Aldo Rossi", *Grey Room* Summer, sy. 8, 2002, s. 38-61.
- Marcus, Laura, *Autobiography: A Very Short Introduction*, UK: Oxford University Press, 2018.

- Marwick, Arthur, *The New Nature of History: Knowledge, Evidence, Language*, Basingstoke, Hampshire: Palgrave, 2001.
- McAdams, Dan P., "The Psychology of Life Stories", *Review of General Psychology* 5, sy. 2, 2001, s. 100-122, <https://doi.org/10.1037/1089-2680.5.2.100>.
- Özkan, Suha ve Engin Yenal, *Sedad Eldem ile Söyleşiler*, İstanbul: Literatür, 2014.
- Popkin, Jeremy D., *History, Historians & Autobiography*, Chicago: University of Chicago Press, 2005.
- Randall, William L., *Bizi "Biz" Yapan Hikâyeler: Kendimizi Yaratma Üzerine Bir Deneme*, çev. Şen Süer Kaya, ilk baskı 1999, İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2014.
- Rossi, Aldo, *Bilimsel Özyaşamöyküsü*, çev. Berk Cankurt, İstanbul: Arketon Yayınları, 2022.
- Suher, Hande, *Kamu Yararı'nı Öncelikli Gören Bir Yaşam Öyküsü İnsanlar Anıldıkça Yaşar*, İstanbul: YEM Yayınları, 2010.
- Tanju, Bülent ve Uğur Tanyeli, *Sedad Hakkı Eldem II: Retrospektif*, İstanbul: Osmanlı Bankası Arşiv ve Araştırma Merkezi, 2008.
- Tanyeli, Uğur, ed., *Improvisation: Mimarlıkta Doğaçlama ve Behruz Çinici*, İstanbul: Boyut Yayıncılık, 1999.
- Tanyeli, Uğur, "Mimarlar Otobiyografilerini Yazıyor: Mimar-Bireyin ve Yaşam Öyküsünün Doğuşu", *Arredamento Mimarlık*, sy.257, Mayıs 2012, s. 64-71.
- Tanyeli, Uğur, *Mimarlığın Aktörleri: Türkiye 1900-2000*, İstanbul: Garanti Galeri, 2007.
- Tanyeli, Uğur ve Atilla Yücel (eds.), *Turgut Cansever: Düşünce Adamı ve Mimar*, İstanbul: Garanti Galeri, 2007.
- Tekeli, Doğan, *Çebiş Evi'nden Hisartep'e*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2019.
- Tekeli, Doğan, *Mimarlık: Zor Sanat*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2012.
- Tekeli, İlhan, "Bireyin Yaşamı Nasıl Tarih Oluyor", ts., <https://www.academia.edu/28692224>.
- Terzioğlu, Derin, "Tarihi İnsanlı Yazmak: Bir Tarih Anlatı Türü Olarak Biyografi ve Osmanlı Tarihyazıcılığı", *Cogito – Selçuklular*, sy. 29, Güz, 2001, s. 284-96.
- Todorov, Tzvetan, "Resimde Bireyin Gösterimi", *Sanatta Bireyin Doğuşu*, Korkut Erdur (ed.), çev. E. Özdoğan, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2014, s. 11-23.
- Tuna, Doğan, *Birikinti: Bir Mimarın Otobiyografisi*, İzmir, 2005.
- Turan Özkaya, Belgin, "The art of reconciliation: autobiography and objectivity in the work of Aldo Rossi", *Biographies and Space: Placing the subject in Art and Architecture*, Dana Arnold ve Joanna Sofaer (eds.), Londra, New York: Routledge, 2008, s. 156-67.
- Uras, Büke, *Balyanlar, Osmanlı Mimarlığı ve Balyan Arşivi*, N. Müge Cengizkan (ed.), İstanbul: Korpus Kültür Sanat Yayıncılık, 2021.

- Uribe, Begoña. "Infographic: The Life of Le Corbusier by Vincent Mahe". *Archdaily*, 2015. https://www.archdaily.com/775854/infographic-of-the-life-of-le-corbusier-by-vincent-mahe#_=_.
- Vanlı, Şevki, *Mimarlık Sevgilim*, İstanbul: İletişim Yayınları, 2000.
- Volner, Ian, *This is Frank Lloyd Wright (Artists' Monographs)*, Laurence King Publishing, 2016.
- Williams, Helen L. ve Martin A. Conway, "Otobiyografik Anı Ağları", *Zihinde ve Kültürde Bellek*, 2. Basım 2021, Pascal Boyer ve James V. Wertsch (eds.), çev. Yonca Aşçı Dalar, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2015, s. 43-77.
- Winslow, Donald James, *Life-Writing. A Glossary of Terms in Biography, Autobiography, and Related Forms*, Hawaii: University of Hawaii Press, 1995.
- Wolf, Virginia. "Geçmişe Dair Bir Taslak", *Varolma Anları*, çev. İlkur Özdemir, 2. basım (ilk baskı 1972), İstanbul: Kırmızı Kedi Yay., 2015, s. 124-254.
- Yaraman, Ayşegül. "Başlarken: Niçin Biyografi / Nasıl Biyografi / Hangi Biyografi?" *Biyografiya*, sy. Kasım-1, 2001, s. 7-8.
- Yerasimos, Stefanos, "15.-16. Yüzyıl Osmanlı Mimarları: Bir Prosopografya Denemesi", *Afişe Batur'a Armağan Mimarlık ve Sanat Tarihi Yazıları*, A. Ağır, D. Mazlum, ve G. Cephaneçigil (eds.), İstanbul: Literatür Yayınları, 2005, s. 37-62.
- Yılmaz, Levent, *Modern Zamanın Tarihi: Batı'da Yeni'nin Değer Haline Gelişi*, 2. basım, çev. M. Emin Özcan, İstanbul: Metis Yayıncılık, 2016.
- Yılmaz Sayar, Yasemin, ve Özlem Erdoğan Erkarlan, "Mimarlık Pratiği ve Eğitimi Arasında Bir Köprü: Prof. Dr. Ing. Doğan Tuna", *Ege Mimarlık*, sy. Ocak, 2021, s. 30-31.
- Zweig, Stefan, *Dünyanın Dünyası - Bir Avrupalının Anıları*, 13. basım, ilk Baskı 1942, çev. K. Eğit ve Y. Eğit., İstanbul: Can Yayınları, 2019.

Resim 1. Yaşam anlatılarının kapaklarında mimar portreleri.

Resim 2. Mimar otoportreleri: Sedad Hakkı Eldem, 1925 (Eldem, Tanju ve Tanyeli, *Sedad Hakkı Eldem I: Gençlik Yılları*, s. 41) ve Turgut Cansever, 1938 (Düzenli, *İdrak ve İnşa: Turgut Cansever Mimarlığının İki Düzlemi*, s. 308).